

UNIwersytet Gdański – Wydział Ekonomiczny

Patryk Bochnowski

Kierunek studiów: **Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze**

Numer albumu: **252007**

Analiza rentowności banków islamskich na przykładzie Malezji

Praca licencjacka wykonana w Zakładzie
Międzynarodowych Rynków Finansowych
pod kierunkiem dr Sławomira Antkiewicza

Sopot 2020

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
ROZDZIAŁ 1. ISTOTA BANKOWOŚCI ISLAMSKIEJ	6
1.1. Prawo religijne muzułmanów – szariat.....	6
1.2. Rada ds. szariatu	8
1.3. Bankowość islamska – uwagi terminologiczne	9
1.4. Podstawowe zasady bankowości islamskiej	12
1.4.1. Zakaz stosowania oprocentowania - <i>riba</i>	12
1.4.2. Nakaz unikania niepewności – <i>gharar</i>	14
1.4.3. Zakaz hazardu oraz spekulacji – <i>Masyisir</i>	16
1.4.4. Nakaz jałmużny – <i>zakat</i>	17
1.4.5. Zakaz produkcji dóbr zabronionych – <i>haram</i>	19
1.5. Islamskie sposoby finansowania.....	20
ROZDZIAŁ 2. RYNEK BANKOWOŚCI ISLAMSKIEJ NA ŚWIECIE	24
2.1. Arabia Saudyjska	24
2.2. Bahrajn.....	29
2.3. Pakistan	34
2.4. Wielka Brytania	39
ROZDZIAŁ 3. BANKOWOŚĆ ISLAMSKA W MALEZJI	45
3.1. Stan rozwoju bankowości islamskiej w Malezji.....	45
3.2. Analiza rentowności aktywów banków islamskich w Malezji.....	52
3.3. Analiza rentowności kapitałów własnych banków islamskich w Malezji.....	55
ZAKOŃCZENIE	60
SUMMARY	62
BIBLIOGRAFIA	64
SPIS TABEL	69
SPIS RYSUNKÓW	70

WSTĘP

Jeszcze w drugiej połowie XX w. bankowość islamska była pojęciem całkowicie nieznanym na świecie. Obecnie (2020 r.) coraz częściej wymienia się ją jako potencjalną alternatywę dla bankowości konwencjonalnej. Dynamiczny rozwój sektora bankowości islamskiej umocnił jego pozycję na rynku międzynarodowym, stając się tym samym najlepiej rozwiniętym sektorem finansów islamskich. Sektor bankowości islamskiej trwale zyskuje coraz większy udział na globalnym rynku finansowym. Banki islamskie w swojej działalności nie ograniczają się jedynie do państw muzułmańskich. Funkcjonują one również z powodzeniem w wielu krajach zachodnich. Perspektywa dalszego dynamicznego rozwoju bankowości islamskiej, a także stale poszerzający się udział tego sektora na rynku międzynarodowym, uzasadnia istotność szerszego przedstawienia danego zagadnienia.

Głównym **celem pracy** jest przedstawienie rentowności banków islamskich działających w Malezji oraz ukazanie rozwoju bankowości islamskiej w wybranych krajach. Rentowność malezyjskich banków islamskich omówiono za pomocą wskaźnika rentowności aktywów oraz wskaźnika rentowności kapitałów własnych. Dane zostały zaprezentowane dla wszystkich banków islamskich działających w Malezji w okresie 2012-2019. Celem pobocznym pracy jest przybliżenie reguł i norm przestrzeganych przez banki islamskie.

Praca została podzielona na trzy rozdziały. Pierwszy rozdział przedstawia istotę bankowości islamskiej. Ukazano przede wszystkim podstawowe zasady banków islamskich, znaczenie prawa szariatu, a także instrumenty finansowe wykorzystywane przez banki islamskie. **Drugi rozdział** dotyczy bankowości islamskiej na rynku światowym. Zaprezentowano w tym miejscu rozwój bankowości islamskiej w wybranych trzech krajach muzułmańskich oraz jednym kraju niemuzułmańskim. **Ostatni rozdział** poświęcony został w całości bankowości islamskiej w Malezji. Został tu przybliżony stopień rozwoju bankowości islamskiej w tym kraju na przestrzeni lat 2010-2019. W rozdziale tym, zawarto również analizę rentowności dla banków islamskich działających na terytorium Malezji.

Niniejsza praca wykorzystuje przede wszystkim źródła anglojęzyczne oraz polskojęzyczne. Praca opiera się głównie na publikacjach książkowych, artykułach naukowych i źródłach internetowych. W bibliografii znajdują się również raporty przygotowane przez instytucje międzynarodowe, banki oraz agencje ratingowe. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że literatura polskojęzyczna z zakresu finansów i bankowości islamskiej jest uboga.

Aby w pełni dokonać opisu zagadnień poruszanych w pracy, używano metody dokumentacyjnej, opisowej oraz statystycznej. Zgromadzenie niezbędnych informacji

koniecznych do napisania pracy możliwe było dzięki zebraniu oraz analizie danych wtórnych. Zebrane dane zostały przedstawione na rysunkach oraz w tabelach.

W pracy do zapisu arabskich imion oraz terminów zastosowano najpopularniejsze transkrypcje słów, jakie stosowane są w piśmiennictwie międzynarodowym lub polska transkrypcja uproszczona.

ROZDZIAŁ 1. ISTOTA BANKOWOŚCI ISLAMSKIEJ

1.1. Prawo religijne muzułmanów – szariat

Prawo muzułmańskie w społeczeństwach zachodnich jest bardzo często źle rozumiane, ponieważ szariat nie można porównywać z prawem stanowionym ani z prawem kanonicznym. Prawo muzułmańskie zostało objawione przez Boga, dlatego nie ma możliwości zmiany tego prawa. W przypadku prawa stanowionego może być ono zmieniane, ponieważ zostało stworzone przez ludzi. Szariat dotyczy nie tylko spraw religijnych, jak w przypadku prawa kanonicznego, ale również reguluje wszystkie warunki dotyczące życia prywatnego oraz społecznego wyznawców islamu¹.

Szariat oznacza „słuszną ścieżkę” lub „drogę do wodopoju”. Prawo muzułmańskie ukazuje model doskonałego muzułmańskiego społeczeństwa. Społeczeństwo islamskie jest bardzo konserwatywne. W życiu codziennym wyznawcy islamu kierują się przede wszystkim tradycją – *sunna*. Zamiłowanie do tradycji prowadziło do wielu konfliktów wiążących się z rozwojem islamu. Jako, że społeczeństwo muzułmańskie jest mocno tradycyjne, wszelkie zmiany traktowano w islamie z dużą niepewnością.

W szariacie nie chodzi o karanie osób łamiących prawo, a o etykę i moralność. Naturalnie osoby łamiące prawo, niestosujące się do przyjętych w szariacie zasad są karane. Bardzo często takie kary są niezwykle surowe, wymienia się tutaj m.in. chłostę, odcinanie dłoni za kradzieże czy nawet publiczne egzekucje. Jednak te znacznie surowsze kary zostały wprowadzone w późniejszych okresach. Jako przykład można się posłużyć karą śmierci za cudzołóstwo, która została wprowadzona przez kalifów medyńskich. Współcześnie jednak wielu uczonych uważa, że interpretacja Koranu dokonana przez kalifów medyńskich jest całkowicie fałszywa, dlatego m.in. kara za cudzołóstwo nie powinna być stosowana².

W społeczeństwie muzułmańskim bardzo istotną rolę odgrywa religia, co hipotetycznie może oznaczać bardzo duże zainteresowanie bankowością islamską. Rola prawa muzułmańskiego w dziedzinie bankowości jest bardzo istotna, dlatego wyróżnia się trzy modele udziału szariatu w systemie państwowym³.

1. Model religijny – opiera się na klasycznym prawie muzułmańskim. Występuje w krajach gdzie nie ma konstytucji, a prawo jest słabo uregulowane. Przykładem kraju w którym występuje model religijny jest Iran, gdzie prawo jest bardzo słabo

¹ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *Bankowość Muzułmańska*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2013, s. 13.

² M. Jordan, *Islam. Historia religii i kultury*, Świat Książki, Warszawa 2004, s. 175-176.

³ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 16-17.

uregulowane, dlatego jest interpretowane i tworzone przez prawników muzułmańskich, a konstytucja jest zastąpiona Koranem oraz sunną.

2. Model mieszany – występuje w państwach, gdzie system prawny zawiera zarówno prawo muzułmańskie, jak i elementy innego systemu prawnego, np. prawo stanowione. Prawo muzułmańskie w modelu mieszanym największe zastosowanie ma w prawie rodzinnym oraz spadkowym, najmniejsze w konstytucyjnym, spadkowym oraz karnym. Model mieszany występuje m.in. w Malezji i Pakistanie.
3. Model świecki – religia jest całkowicie oddzielona od państwa, jak również ma znikomy wpływ na politykę. W tym modelu kładzie się nacisk na świeckość państwa. Do krajów w których występuje model świecki zalicza się m.in. Mali oraz azjatyckie republiki byłego ZSRR.

Szariat pozostaje poza sferą stanowienia przez ludzi, ponieważ został określony przez Boga. Ludzie mają szariat rozumieć i eksplorować. Poziom znajomości prawa muzułmańskiego przez ludzi określany jest jako *fikh*. Termin ten można tłumaczyć jako „prawoznawstwo”. Jego pogłębianie należy do prawników muzułmańskich – faikhów. Faikhowie są zasłużonymi dla islamu prawnikami, którzy działają dla dobra społeczności muzułmańskiej. Muszą oni posiadając bardzo szeroką wiedzę na tematy zarówno prawnicze, jak i kanoniczne⁴.

W oparciu o *fikh* wydzielone zostały trzy podstawowe zasady szariatu. Pierwszą zasadą jest *halal*, czyli wszystko to, czego Koran nie zakazuje jest dozwolone. Drugą zasadą jest pozbycie się wszelkich szkodliwych dla rodziny oraz wiary przejawów. Chcąc postępować w zgodzie z szariatem nie wolno sprowadzać na siebie, swoją rodzinę, swój majątek oraz swoją wiarę sytuacji, które mogłyby zaszkodzić tym aspektom. Trzecią zasadą jest sytuacja, kiedy człowiek nie chce żyć w zgodzie z szariatem. Nie może on wówczas zostać usprawiedliwiony za brak próby życia w zgodzie z tym prawem⁵.

Szariat wyróżnia pięć kategorii uczynków: *haram*, *wadžib*, *mandub*, *mubah*, *makruh*. *Haram* są to działania wyraźnie zabronione. Do takich działań zalicza się m.in. hazard, spożywanie wieprzowiny oraz alkoholu. Do uczynków wyraźnie zalecanych zalicza się dwie z powyższych kategorii: *wadžib* (np. post w ramadanie) oraz *mandub*, które oznacza zalecenie, działanie dobrowolne (np. dodatkowa modlitwa). Spełnienie uczynków wyraźnie zalecanych zostanie zrekompensowane przez Boga. Ostatnie dwie kategorie są stosowane w życiu codziennym muzułmanów, dlatego też są one najszerszej stosowane. Kategorie te dotyczą

⁴ M. Sadowski, *Bankowość muzułmańska – podłoże ideologiczne oraz religijne*, „ACTA ERASMIANA”, 2016, tom 11.

⁵ *Ibidem*.

działań obojętnych – *mubah* oraz działań niezalecanych, ale nie zakazanych – *makruh*. *Wadżib*, *mandub*, *mubah*, *makruh* są to uczynki *halal*, czyli uczynki dozwolone. Dużym problemem w społeczności muzułmańskiej jest sposób interpretacji powyższych kategorii. W przypadku wątpliwości co do interpretacji kategorii uczynków, można udać się po opinię prawną – fatwę. Nie mają jednak one charakteru wiążącego, jednak osoby udające się po takie opinie uznają je oraz stosują się do zaleceń fatwy⁶.

Przestrzeganie szariatu w zakresie inwestycji nie ogranicza się jedynie do restrykcji związanych z inwestowaniem w przedsiębiorstwa prowadzące niedopuszczalne interesy. Obejmuje również promocję inwestycji w te przedsiębiorstwa, które przestrzegają etycznych wartości islamu. Promowane są również przedsiębiorstwa, które „oczyszczają” zyski z niedopuszczalnych inwestycji poprzez ich dystrybucję dla dobra społeczności, np. cele charytatywne⁷.

1.2. Rada ds. szariatu

Rada ds. szariatu nadzoruje przestrzeganie prawa islamskiego w bankach islamskich lub innych instytucjach finansowych. W skrócie, rada ds. szariatu potwierdza każdy produkt, model finansowy i usługę świadczoną przez banki lub instytucje finansowe. Dbą również o to, aby wszystkie transakcje były zgodne z zasadami szariatu.

Rada ds. szariatu składa się z ekspertów w dziedzinie badań i rozwoju orzeczeń religijnych, którzy stosują szariat do produktów oraz operacji finansowych i bankowych. Rada wraz ze specjalistami z dziedziny bankowości, pomaga opracowywać modele finansowe oparte na zakazie *riba*. Modele te mają konkurować z nowoczesną bankowością opartą na *riba* – oprocentowaniu. Jednak w niektórych bankach islamskich, rada ds. szariatu jest upoważniona do wydawania fatwy dotyczącej produktów, usług i innych procedur niezgodnych z prawem muzułmańskim, tylko w przypadku, kiedy zostaje naruszone prawo. W niektórych bankach przepisy wymagają od zarządu, aby ten wdrożył fatwy wydane przez radę ds. szariatu. Takim bankiem jest m.in. Dubai Islamic Bank, który jest zobowiązany do wdrażania fatw niezależnie od tego czy jest ona zatwierdzona przez radę dyrektorów jednomyślnie, czy większością głosów⁸. Według Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), rada ds. szariatu powinna składać się z niezależnych specjalistów w zakresie prawa

⁶ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 22-23.

⁷ Shari'ah Boards, Financial Islam, <http://www.financialislam.com/sharisquoah-boards.html#> (dostęp: 11.10.2019).

⁸ Y. Abdul-Rahman, *The art of Islamic Banking and Finance. Tools and Techniques for Community-Based Banking*, John Wiley&Son, Hoboken 2010, s. 77.

muzułmańskiego. Może również składać się z ekspertów specjalizujących się w dziedzinie finansów islamskich, a także w dziedzinie prawa muzulmańskiego z zakresu transakcji handlowych.

Członkowie rady posiadający specjalistyczną wiedzę na temat poszczególnych aspektów działalności banku, mogą bardzo skutecznie pracować w ramach podkomisji związanych z określonymi inicjatywami i projektami. Do ich najważniejszych obowiązków należy m.in. analiza niecodziennych sytuacji w procedurach transakcyjnych banku, zgłaszanych przez różne departamenty, czy nawet klientów. Ma to na celu zapewnienie zgodności wszystkich procedur z prawem szariatu. Do ważniejszych obowiązków rady należy również analiza umów bankowych oraz umów dotyczących transakcji finansowych. Rada szariatu jest odpowiedzialna za przygotowywanie raportów finansowych, bilansu banku oraz korygowanie wszelkich naruszeń prawa. Wszelkie raporty, dokumenty oraz umowy muszą być sporządzane zgodnie z prawem szariatu. Rada powinna również nadzorować programy szkoleniowe z zakresu prawoznawstwa, które są prowadzone dla pracowników banków.

Rady szariatu istnieją we wszystkich indywidualnych bankach islamskich, globalnych instytucjach finansowych, a także w bankach centralnych niektórych krajów islamskich, np. w Malezji. Wszystkie te komisje wydają dużą liczbę fatw związanych z bieżącymi problemami banków islamskich. Rady szariatu muszą mieć duży poziom autonomii i niezależności, aby zwiększać wiarygodność instytucji finansowych, jak i całego islamskiego systemu bankowego⁹.

1.3. Bankowość islamska – uwagi terminologiczne

Bankowość islamska jest stosunkowo nowym pojęciem, jeszcze na początku XX w. była niemal całkowicie nierozpoznawalnym pojęciem na świecie. W 2019 r. pięćdziesiąt siedem krajów należało do Islamskiego Banku Rozwoju (Islamic Development Bank), co wspomaga szybszy rozwój islamskich instytucji finansowych¹⁰. Banki islamskie nie ograniczają się w swojej działalności jedynie do krajów muzulmańskich. Islamskie instytucje finansowe sprzedają również swoje produkty w krajach niemuzułmańskich, w tym m.in. w USA, Kanadzie, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, Danii i Australii¹¹. Na rynku finansowym działa ponad dwieście banków islamskich, prowadzących swoją działalność w ponad siedemdziesięciu krajach. Do tego należy doliczyć pięćdziesiąt islamskich firm

⁹ Shari'ah Boards, *Financial Islam*, op. cit., (dostęp: 11.10.2019).

¹⁰ Islamic Development Bank, <https://www.isdb.org/> (dostęp: 01.12.2019).

¹¹ M. K. Hassan, M. K. Lewis, *Handbook of Islamic Banking*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2007, s. 124.

ubezpieczeniowych (*takaful*), które prowadzą swoją działalność w 22 krajach. Rynek finansów islamskich obejmuje również wiejskie i miejskie spółdzielnie kredytowe, islamskie towarzystwa opieki społecznej oraz stowarzyszenia finansowe¹². Jednym z najbardziej pionierskich i wyrafinowanych sektorów bankowości islamskiej na świecie może poszczycić się Malezja¹³.

Rozwój bankowości islamskiej związany był z chęcią stworzenia przez muzułmanów własnego systemu finansowego. Wiązał się także ze zgłaszaną chęcią muzułmanów do posiadania systemu bankowego zgodnego z religią islamu. Dynamiczny rozwój bankowości islamskiej spowodował powrót sektora bankowego do religii. Do rozwoju bankowości islamskiej przyczynił się również światowy kryzys finansowy 2007/2009, który nie wpłynął negatywnie na banki islamskie. Nastąpił wtedy napływ petrodolarów do państw Zatoki Perskiej, co umocniło wiarę wśród mieszkańców zatoki, że powrót do religii może wiązać się z ogromnym sukcesem finansowym¹⁴.

Wielu zachodnich bankierów dostrzega ogromny potencjał biznesowy w bankowości muzułmańskiej. Islamskie detaliczne instytucje finansowe mają ugruntowaną pozycję w wielu zachodnich krajach, np. Islamic Bank of Britain, European Islamic Investment Bank czy Lariba Bank w Kalifornii. Ponadto wiele wiodących międzynarodowych banków m.in. Citibank, Deutsche Bank, czy UBS Bank of Switzerland oferuje islamskie depozyty oraz instrumenty finansowe zgodne z prawem szariat¹⁵. Jednak nie wszyscy zachodni bankierzy dostrzegają potencjał w bankowości islamskiej. Wielu z nich krytykuje bankowość opierającą się na braku oprocentowania. Za najważniejsze wady braku oprocentowania uważają oni m. in.: zbyt duży popyt na kapitał przy jednoczesnym braku podaży, czy zanik oszczędności, który przyczyniłby się do zmniejszenia inwestycji, powodując tym samym spowolnienie wzrostu gospodarczego. W przeprowadzonych badaniach udowodniono jednak, że system, w którym nie występuje oprocentowanie może funkcjonować. Potwierdzić to może, chociażby dynamiczny rozwój bankowości islamskiej pod koniec XX wieku¹⁶.

Bankowość islamska może być definiowana na wiele różnych sposobów, dlatego trudno jest przedstawić konkretną definicję tego zagadnienia. Można się spotkać z wieloma opiniami na temat bankowości islamskiej. Opinie te są jednak bardzo często skrajne oraz nie ujmują

¹² Y. Abdul-Rahman, *op. cit.*, s. s.1.

¹³ *Ibidem*, s. 2.

¹⁴ K. Górak-Sosnowska, *Muzułmańska kultura konsumpcyjna*, Dialog, Warszawa 2011, s. 420.

¹⁵ Mohsin Ibrahim, <http://www.ibrahimm.com/> (dostęp: 01.12.2019).

¹⁶ S. Antkiewicz, *Islamskie fundusze inwestycyjne – przykład Wielkiej Brytanii*, [w:] J. Rymarczyk, G. Skulska, W. Michalczyk, *Procesy globalizacji*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 20-21.

wszystkich istotnych szczegółów dotyczących tego zagadnienia. Ponadto bywają one ze sobą sprzeczne. Do najczęstszych definicji banków islamskich należą takie, które przedstawiają banki islamskie, jako instytucje działające zgodnie z zasadami prawa islamskiego. Taką definicję można znaleźć w wielu regulacjach prawnych różnych krajów, np. Kuwejtu i Indonezji¹⁷.

Ibrahim Warde postrzega islamskie instytucje finansowe jako te, które swoje cele i operacje opierają na zasadach Koranu oraz są oddzielone od instytucji konwencjonalnych¹⁸. Natomiast definicja podana przez A. al-Roubaiego przedstawia islamskie instytucje finansowe, jako część systemu gospodarczego opartego na zasadach szariatu. Ponadto autor ten zwraca uwagę na fakt, że islamskie instytucje finansowe wykazują cechy humanistyczne, tak więc promują one sprawiedliwość społeczną oraz ochronę indywidualnych praw i wolności na rynku. Według al-Roubaiego, islamski system finansowy powinien służyć człowiekowi m.in. poprzez: tworzenie możliwości zatrudnienia, zwiększanie produkcji towarów i usług oraz wspieranie rozwoju¹⁹.

Definicja przedstawiona przez M. A. al-Jarhiego i M. Iqbalą opisuje bank islamski na podstawie operacji dokonywanych przez islamskie instytucje finansowe. Opisują oni, że bank islamski jest instytucją przyjmującą depozyty, której zakres działalności obejmuje wszystkie obecnie znane operacje bankowe, z wyłączeniem zaciągania i udzielania pożyczek na podstawie odsetek²⁰.

Z kolei Y. Abdul-Rahman ukazuje to zagadnienie, jako bankowość opartą na społecznej odpowiedzialności, zarówno w aspekcie duchowym, jak i praktycznym. Bankowość muzułmańska szczególną uwagę zwraca na to, kogo i co należy finansować. Banki muzułmańskie nie finansują m.in. działalności związanych z alkoholem i hazardem, a także przedsiębiorstw nieodpowiedzialnych ekologicznie. Nie mogą również finansować przedsiębiorstw, które są nieuczciwe wobec swoich pracowników²¹.

Porównując banki islamskie z bankami konwencjonalnymi, jedną z głównych różnic jest fakt, że banki islamskie opierają się na utrzymywaniu określonych celów społecznych, które przynoszą korzyść dla całego społeczeństwa. Natomiast w bankach konwencjonalnych

¹⁷ I. Sobol, *Rozwój bankowości islamskiej, Uwarunkowania, Problemy, Perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019, s. 39.

¹⁸ I. Warde, *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2000, s. 5.

¹⁹ A. al-Roubaie, *Islamic Finance: A Bulwark against Contagion in the Global Banking System*, „Islam and Civilisational Renewal”, 2009, Vol. 1, No. 2.

²⁰ M. A. Al-Jarhi, M. Iqbal, *Islamic Banking: Answers to Some Frequently Asked Questions*, „Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute Occasional Paper”, 2001, No. 4.

²¹ Y. Abdul-Rahman, op. cit., s. 2.

nie ma konieczności przejmowania się moralnymi konsekwencjami przedsięwzięcia biznesowego, na które zostają pożyczone pieniądze. W przypadku banku islamskiego, odpowiedzialność za potencjalne szkody, które wywierają negatywny wpływ na społeczeństwo jest znacznie większa. W bankach islamskich nie dostrzega się relacji pomiędzy inwestorem a bankiem. Natomiast w bankach konwencjonalnych jest to relacja pomiędzy wierzycielem a inwestorem. Islamski system finansowy opiera się na kapitale własnym, inaczej niż w przypadku banków konwencjonalnych, gdzie system opiera się na długach²².

Wśród społeczności muzułmańskiej istnieje przekonanie, że bogactwa nie powinno się gromadzić, ale wykorzystywać tak, aby inni mogli czerpać z niego korzyści. Wbrew pozorom islam nie jest przeciwny zarabianiu pieniędzy, jednak nie mogą one pochodzić z nieuczciwych, zabronionych oraz szkodliwych społecznie źródeł. Za niewłaściwe uważa się także pobieranie opłat za korzystanie z pieniędzy. Zasadniczo właściciele kapitału muszą brać udział zarówno w zyskach, jak i w stratach przedsięwzięcia, które finansują²³.

1.4. Podstawowe zasady bankowości islamskiej

Wyróżnia się pięć podstawowych zasad mających wpływ na inwestycje, które są jednocześnie najważniejszymi zasadami funkcjonującymi w bankach islamskich. Zasady te charakteryzują również życie muzułmanów. Zalicza się do nich: *riba* – zakaz oprocentowania, *gharar* – nakaz unikania niepewności, *maysir* – zakaz spekulacji i hazardu, *zakat* – nakaz płacenia jałmużny oraz zakaz produkcji dóbr niezgodnych z zasadami islamu – *haram*²⁴.

1.4.1. Zakaz stosowania oprocentowania - *riba*

Riba w języku arabskim oznacza przyrost, chociaż w praktyce finansów muzułmańskich przyjmuje się tłumaczenie tego słowa jako lichwa²⁵. W Koranie słowo *riba* występuje wielokrotnie. O zakazie *riba* można przeczytać w surze 2 Koranu Krowa, surze 3 Rodzina Imama, surze 4 Kobiety, a także w surze 30 Bizantyjczycy. Święta księga islamu bezpośrednio zabrania używania lichwy, a osoby które jej używają powinny zostać ukarane²⁶.

Zakaz *riba* wynika z negatywnych konsekwencji społecznych jakie za sobą niesie. Postrzegany jest, jako niesprawiedliwość względem zarówno przypuszczalnego pożyczkobiorcy, jak i pożyczkodawcy. W przypadku straty poniesionej przez pożyczkobiorcę,

²² A. M. Venardos, *op. cit.*, s. 43.

²³ *Ibidem.*, s. 43.

²⁴ M. K. Hassan, M. K. Lewis, *op. cit.*, s. 38.

²⁵ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 43.

²⁶ I. Sobol, *op. cit.*, s. 69.

zobowiązany on będzie do zwrotu nie tylko kwoty pożyczki, ale również do zapłaty odsetek od pożyczonej kwoty. Pożyczkodawca natomiast przekazując środki na przedsięwzięcie, które przyniesie zyski większe niż ustalona stopa odsetek, ponosi swego rodzaju stratę, ponieważ mógłby mieć większy udział w zysku. Naliczanie odsetek jest dozwolone tylko wtedy, kiedy jest to konieczne, po to aby zaspokoić podstawowe potrzeby. Natomiast, jeżeli wiąże się to z bogaceniem jednostki względem innych jednostek, jest bezwzględnie zakazane²⁷.

Prawo muzułmańskie w transakcjach handlowych wyróżnia dwa znaczenia *riba*: *riba al-Nasih* oraz *riba al-Fadl*.

1. *Riba al-Nasih* pochodzi od słowa *nasa'a*, które oznacza odraczać. *Riba* w tym znaczeniu jest powiązana z określeniem czasu, jaki ma pożyczkobiorca na zwrot pożyczki. Uczestniczy także w określeniu oprocentowania nałożonego na pożyczki. Nie występuje podział na pożyczki udzielane na długi lub krótki okres, na oprocentowanie stałe lub zmienne, niskie lub wysokie. Zabronione są wszelkie formy przyjmowania zysków powstałych na skutek obrotu pieniądzem. *Riba al-Nasih* zalicza się do kategorii *haram*. Wiąże się ona z ryzykiem, którego nie jesteśmy w stanie przewidzieć. Sukces przedsięwzięcia na które został zaciągnięty kredyt jest związany ze zbyt dużą liczbą czynników, których kredytobiorca nie jest w stanie ocenić lub przewidzieć. Kredytobiorca nie może przewidzieć, czy przedsięwzięcie przyniesie zyski lub straty. Jest on jednak pewien, że będzie musiał zwrócić pożyczkę, która z każdym kolejnym dniem zostaje powiększona o ustalone oprocentowanie. Jest to standardowa sytuacja *haram*, w której za pewną rzecz o konkretnej wartości kredytobiorca otrzymuje coś niepewnego²⁸.
2. *Riba al-Fadl* ma na celu wyeliminowanie niesprawiedliwości, która jest nieodłącznie związana z oprocentowaniem pożyczek, a także wszelkich form nieuczciwej, niesprawiedliwej i niehonorowej wymiany w transakcjach biznesowych – *ribah*. Zadaniem *riba al-Fadl*, jest uniemożliwienie obchodzenia zakazu *riba*. Zgodnie z jednomyślnie przyjętym prawem islamskiego orzecznictwa, wszystkie dozwolone środki, które zostają wykorzystane do osiągnięcia zakazanego celu, stają się również zakazane. *Ribah* pochodzi od słowa *rayb*, co dosłownie oznacza wątpliwość lub podejrzenie oraz wiąże się z dochodem, który posiada pozory *riba* lub budzi wątpliwości co do jego legalności. Obejmuje ona wszystkie dochody pochodzące z niesprawiedliwych transakcji handlowych, bądź wykorzystania innych osób. Wszystko, co jest przez jednego z dwóch kontrahentów transakcji odbierane jako nieuzasadnione lub dodatkowe, oznacza *riba al-Fadl*. Prorok

²⁷ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 44.

²⁸ M. Sadowski, *op. cit.*

wskazał cztery różne sposoby popełnienia zakazu *riba al-Fadl*. Pierwszym z nich jest wyzysk, który może mieć udział w handlu przy użyciu nielegalnych środków, chociaż handel sam w sobie nie jest zabroniony. Drugim sposobem popełnienia tego zakazu jest przyjęcie jakiegokolwiek nagrody, w zamian za wydanie rekomendacji na rzecz osoby od której przyjęliśmy nagrodę. Kolejną możliwością popełnienia tego zakazu jest transakcja barterowa, w której występują trudności w określeniu wartości towarów, które biorą udział w tej wymianie. Ostatnią możliwością są wymiany tego samego rodzaju towarów między sobą. W takiej wymianie, ta sama liczba oraz waga towarów, powinny być wymieniane ręką w rękę. Jeżeli wymieniane towary są różne, to nie ma znaczenia, czy występuje różnica w wadze i ilości, pod warunkiem, że wymiana odbywa się ręką w rękę. Jednym z następstw tego wymogu jest zakaz zawierania transakcji futures na waluty obce²⁹.

Powyższe znaczenia *riba* odnoszą się tylko do transakcji handlowych. Jednak szariat wyróżnia jeszcze dwa inne znaczenia *riba*: *riba al-dzahilija* oraz *riba al-kurdu*. Pierwsze z nich dotyczy braku spłaty długu przez pożyczkodawcę w określonym terminie. Wiąże się to z naliczeniem dodatkowej kwoty do zaciągniętej pożyczki oraz wydłużeniem czasu spłaty. *Riba al-dzahilija*, charakterystyczna była dla okresu przed muzułmańskiego (okres niewiedzy). Pojęcie *riba al-kurdu* zostało wyszczególnione w świętej księdze islamu i dotyczy ono oprocentowania. Jest to każdy rodzaj *riba*, który został wymieniony w Koranie³⁰.

Podjęto wiele prób mających na celu odróżnienie lichwy od odsetek oraz pożyczek konsumpcyjnych od pożyczek inwestycyjnych. Próby te uzasadniano tym, że *riba* nie odnosi się do kredytów przyznawanych przez nowoczesne banki, a także do kredytów udzielanych na potrzeby produkcyjne. Nie ma jednak co do tego zgody wśród islamskich uczonych. Uważają oni, że pomiędzy terminami *riba* i odsetki, nie ma absolutnie żadnej różnicy. Dlatego można stosować te dwa pojęcie zamiennie³¹.

1.4.2. Nakaz unikania niepewności – *gharar*

Gharar wywodzi się od arabskiego słowa *ghoroor* i oznacza arogancję oraz oszustwo. Przyjmuje się, że *gharar* jest brakiem wiedzy co do materialnych właściwości przedmiotu, jak również do tego czy przedmiot transakcji w ogóle istnieje. Ignorancja i brak wiedzy

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 44.

³¹ M. Al-Kaber, *Techniki finansowe banków islamskich*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, 2013, nr 3.

o przedmiocie kontraktu definiuje *gharar*, jako nierówność w pozycji przetargowej stron umowy³².

Wiele klasycznych przykładów *gharar* zostało przedstawionych w licznych hadisach. Zawierają one przykłady sprzedaży m.in. ryb w morzu, dziko żyjących zwierząt, ptaków na niebie, czy niedojrzałych owoców na drzewie. Wszystkie te przykłady zawierają sprzedaż produktu, którego istnienie nie jest pewne, np. ryby w morzu mogą nigdy nie zostać złapane, a owoce na drzewie mogą nigdy nie dojrzeć. We wszystkich takich przypadkach, w najlepszym interesie stron handlowych leży sprecyzowanie co jest sprzedawane i za jaką cenę. Zakaz dotyczy również osób, które płacą stałą cenę za wszystko co nurek złapie podczas kolejnego nurkowania. W tym przypadku, to kupujący nie wie za co zapłaci. Dozwolone jest natomiast płacenie stałej kwoty za zatrudnienie nurka, na określony okres (wszystko co złapie nurek w tym okresie, należy do kupującego). W tej sytuacji obiekt sprzedaży, np. godzina pracy nurka jest dobrze zdefiniowany. Zakaz *gharar* w wielu przypadkach może zostać wyeliminowany z kontraktów, m.in. poprzez precyzyjne określenie obiektu sprzedaży oraz jego ceny³³.

Istnieje kilka rodzajów *gharar*³⁴.

1. *Gharar* powstały na skutek nieposiadania przez jedną ze stron równowartości kontraktu. Obecnie taki rodzaj *gharar* może być utożsamiany z ryzykiem kontrahenta, czyli prawdopodobieństwem, że jedna z osób zaangażowanych w transakcję nie wywiąże się ze swojego zobowiązania umownego, np. może nie być w stanie zapłacić za przedmiot transakcji.
2. *Gharar* wynikający z braku wiedzy o przedmiocie kontraktu oraz braku wiedzy o jego właściwościach, np. niedostateczna informacja dotycząca ilości towaru. Ten typ *gharar* ma chronić poszczególne strony kontraktu przed oszustwami, powstałymi na skutek umyślnego zatajenia znaczących cech przedmiotu przez którąś ze stron kontraktu.
3. *Gharar* powstały poprzez tworzenie zbyt skomplikowanych transakcji, np. transakcje będące połączeniem wielu kontraktów. Jakikolwiek transakcje hybrydowe powinny składać się z niezależnych transakcji.

Zakaz *gharar* uwzględnia m.in.: transakcje spekulacyjne, czy handel przedmiotem, który nie znajduje się w posiadaniu sprzedającego oraz, którego przyszłych korzyści nie

³² I. Sobol, *op. cit.*, s. 89.

³³ M. A. El-Gamal, *A Basic Guide to Contemporary Islamic Banking and Finance*, ISNA Islamic Banking & Finance Series, Houston 2000, s. 7.

³⁴ I. Sobol, *op. cit.*, s. 91.

jesteśmy w stanie przewidzieć. Bardzo ważne jest dokładne określenie wszystkich warunków umowy, ponieważ transakcje, których przedmiot, cena oraz cechy nie są zawarte w kontrakcie, mogą okazać się *gharar*³⁵.

Pewna miara ryzyka i niepewności jest zawsze obecna w kontraktach, dlatego islamscy prawnicy rozróżniają duży i nadmierny *gharar*, który unieważnia kontrakty oraz mały *gharar*, który jest tolerowany i traktowany jako zło konieczne. Dla współczesnych transakcji, wyróżnia się cztery warunki unieważnienia umowy przez *gharar*. Po pierwsze, *gharar* musi być nadmierny, aby unieważnić umowę. Niewielka niepewność co do przedmiotu transakcji (np. jeżeli jego waga jest podawana tylko do najbliższej uncji), nie wpływa na umowę. Po drugie, potencjalny kontrakt musi być kontraktem handlowym. Dlatego też przekazanie prezentu, które jest określone losowo jest ważne, ale sprzedaż tego samego przedmiotu byłaby uważana za *gharar*. Po trzecie, aby *gharar* unieważnił kontrakt, musi on wpływać na jego istotne elementy (np. cena). Po czwarte, jeżeli kontrakt handlowy zawiera nadmierny *gharar*, ale jednocześnie zaspokaja potrzebę, której nie można zaspokoić w żaden inny sposób, kontrakt nie zostanie unieważniony. Przykładem takiego kontraktu jest *salam*, w którym zapłata następuje z góry, w momencie zawarcia umowy, a dostawa odbywa się w terminie późniejszym. Oznacza to, że w momencie zawierania kontraktu, przedmiot sprzedaży nie istnieje, co powoduje nadmierny *gharar*. *Salam* zezwala jednak na finansowanie działalności przemysłowej oraz rolniczej, której nie można sfinansować w żaden inny sposób. Dlatego kontrakt *salam* jest dozwolony pomimo zakazu *gharar*³⁶.

1.4.3. Zakaz hazardu oraz spekulacji – *Maysir*

Maysir dosłownie oznacza hazard. Religia islamu kategorycznie zabrania wszelkich form hazardu. Zakaz ten, odnosi się do możliwości łatwego i szybkiego wzbogacenia przez przypadek. *Maysir* definiuje się także, jako prowadzenie wszelkich form działalności gospodarczej, w której zyski są czerpane z przypadkowej szansy, spekulacji, czy przypuszczeń. Przykładami *maysir* są m.in. kasyna, ponieważ nie jest tworzony nowy zasób bogactwa. W kasynach, bogactwo jedynie przenosi się od przegranego do zwycięzcy. Umowy zawierające czystą spekulację, tradycyjne ubezpieczenia i ich instrumenty pochodne również są przykładami *maysir*³⁷.

³⁵ *Ibidem.*, s. 91.

³⁶ M. A. El-Gamal, *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 58-59.

³⁷ A. Uddin, *Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir*, 2015, <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/67711/>, (dostęp: 14.10.2019).

Maysir jest ściśle związany z zakazem *gharar* i odnosi się do hazardu oraz podejmowania ryzyka. Jednak zakaz ten nie odnosi się do każdego rodzaju ryzyka. Przede wszystkim dotyczy ryzyka podejmowanego przez ludzi własnowolnie, które nie ma żadnych korzyści dla społeczeństwa. Niestosowanie się do zakazu *maysir*, odciąga społeczność od spraw religijnych i przyczynia się do powstawania kłótni wśród społeczeństwa³⁸. Zakaz hazardu i spekulacji można tłumaczyć, jako grę o sumie zerowej, w której zysk jednego z graczy oznacza stratę drugiego – bogactwo przenosi się z przegranego do zwycięzcy. W grach o sumie zerowej, uczestnicy muszą ukrywać swoje strategie, ponieważ gdyby gracze znali ostateczny wynik, przegrany wycofa się z gry. Prowadzi to do zwiększenia niepewności, a także skłania ludzi do popełnienia oszustw. Takie gry najczęściej kończą się niszczeniem bogactwa, ponieważ przegrywający gracz zazwyczaj nie poddaje się, tylko kontynuuje grę wszelkimi możliwymi środkami, aby odzyskać swoje bogactwo. Według islamu, taki proces przypomina bardziej wojnę niż uczciwą wymianę.

Maysir, jako gra o sumie zerowej coraz częściej charakteryzuje wiele aspektów rynków finansowych³⁹. W bankowości islamskiej *maysir* najczęściej łączy się ze spekulacjami na określonych instrumentach finansowych – najczęściej są to derywaty⁴⁰.

1.4.4. Nakaz jałmużny – *zakat*

Zakat jest jednym z pięciu filarów islamu i oznacza oczyszczenie. *Zakat* może być interpretowany na wiele różnych sposobów. Przyjmuje się jednak interpretację, że *zakat* to „oczyszczenie z chciwości” oraz sposób podziękowania Bogu za przyzwoite życie. Według prawa islamu *zakat* jest bogactwem, którego część powinna być przeznaczona do rozdysponowania pomiędzy ubogich.

Nakaz jałmużny poprzez sprawiedliwy i czytelny podział pomiędzy ubogich jest niezbędnym elementem poprawnego funkcjonowania islamskiego społeczeństwa. W islamie majątek jest darem od Boga, dlatego *zakat* jest wymagany od każdego muzułmanina. Jest również uznawany za oznakę sprawiedliwości ekonomii muzułmańskiej. W krajach słabo rozwiniętych, środowiskach najbiedniejszych, gdzie krańcowa skłonność do konsumpcji jest najwyższa, *zakat* może mieć korzystny wpływ na rozwój gospodarczy⁴¹.

³⁸ K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 50.

³⁹ S. al-Suwailem, *Tenets of the Islamic Economic System*, „Encyclopedia of Islamic Economics”, 2010, vol. 2.

⁴⁰ I. Sobol, *op. cit.*, s. 93.

⁴¹ *Ibidem*, s. 95.

W Koranie nie ma podanych szczegółowych informacji, które odnoszą się bezpośrednio do *zakat*. Nie znajdują się tam informacje dotyczące kwestii opodatkowania, czy jest to podatek dochodowy, czy podatek od posiadania. Brak jest również informacji na temat formy płatności podatków, czy ulg podatkowych. Kwestią sporną pozostaje również to, czy *zakat* musi być pobierany przez państwo. Nie ma także zgodności, co do sposobów płatności *zakat* przez osoby prawne, w przypadku kiedy ich partnerami są muzułmanie i niemuzułmanie. Koran nie wyjaśnia, czy *zakat* powinny płacić tylko osoby fizyczne będące wyznawcami islamu, czy również osoby prawne.

Obowiązek płacenia jałmużny może być spełniony na kilka sposobów. Muzułmanin może przekazać darowiznę osobom w potrzebie, ale może również przekazać darowiznę poszczególnym instytucjom, zajmującym się pobieraniem i przekazywaniem *zakat*. Do takich instytucji zaliczają się m.in. meczety, szkoły religijne, jak również specjalistyczne agencje, które są tworzone specjalnie dla *zakat*. Chociaż w Koranie nie ma bezpośrednich informacji odnośnie do tego, czy *zakat* powinien być pobierany przez państwo, to niektóre muzułmańskie państwa pobierają *zakat*. W takim przypadku jest on traktowany, jako obowiązkowy podatek. Przykładowo, w Pakistanie podatek ten wynosi 2,5% i jest to minimalna wartość, którą należy zapłacić od wartości posiadanych oszczędności. W Arabii Saudyjskiej *zakat* płacą przedsiębiorstwa zagraniczne, które prowadzą swoją działalność na terenie Arabii Saudyjskiej oraz te, które są członkami Rady Wspólnoty Zatoki Perskiej. *Zakat* jest płacony w wysokości 2,5% od zasobów kapitałowych podatnika, o ile nie są zainwestowane w środki trwałe. W Jemenie natomiast, akcje, dochody oraz inne formy oszczędności nie są opodatkowane. Jednak opodatkowaniu podlegają posiadane towary tradycyjne.

Banki islamskie wspomagając *zakat*, stają się instytucjami powierniczymi oraz mają udział w jego dystrybucji. Wspieranie tego systemu jest moralnym obowiązkiem banków islamskich. Wśród społeczeństwa muzułmańskiego te działania pozytywnie wpływają na obraz banków oraz zwiększają zaufanie, ponieważ obserwuje się tendencje banków islamskich do zwiększania podobieństwa, do instytucji konwencjonalnych. Banki islamskie same mogą być płatnikami *zakat*, jednak jest to wówczas niezależny podatek – w ten sposób *zakat* jest płacony m.in. w Malezji⁴².

⁴² *Ibidem*, s. 97-98.

1.4.5. Zakaz produkcji dóbr zabronionych – *haram*

Haram oznacza wszystko to co zabronione lub niezgodne z prawem. Obejmuje zatem wszystko co jest zabronione przez Boga. Każdy, kto angażuje się w produkcję lub handel *haram*, poniesie karę Boga, zarówno w życiu ostatecznym, jak również legalną karę na świecie⁴³.

Banki islamskie nie mogą finansować działalności lub przedmiotów *haram*. Islamskie działania finansowe są zobowiązane do przestrzegania etycznych inwestycji. Do *haram* należą m.in. alkohol, wieprzowina, hazard, tytoń, broń i pornografia. W pierwszej kolejności, banki islamskie powinny finansować produkcję dóbr podstawowych, ponieważ zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych, zapewnia muzułmanom wolność wyznania. Dla przykładu, kiedy społeczeństwo muzułmańskie jest biedne, brak jest podstawowych towarów i usług, takich jak żywność, odzież, czy edukacja, zabroniony jest udział w produkcji dóbr luksusowych, ponieważ nie zostały zaspokojone podstawowe potrzeby społeczne⁴⁴.

Przy podejmowaniu decyzji czy inwestować w dane przedsięwzięcie, czy też nie, powinno się przede wszystkim wybierać przedsięwzięcia w pełni zgodne z prawem szariatu. Jednak postępująca globalizacja i obecne zapotrzebowania rynków, nie zawsze pozwalają na wybór inwestycji w pełni zgodnych z szariatem. Dlatego określone przedsięwzięcia, nawet nie do końca zgodne z prawem islamskim oraz będące w pewnym stopniu *haram*, mogą być okazją inwestycyjną. Należy jednak zauważyć, że takie przedsięwzięcia są akceptowane przez rady ds. szariatu w mniej niż pięciu procentach wszystkich inwestycji.

Banki islamskie powinny dążyć do eliminacji wszelkich działalności oraz produktów *haram*. Należy wykluczyć wszystkie poniższe działalności⁴⁵:

- a) bankowość konwencjonalna oraz ubezpieczenia – są one związane z oprocentowaniem, co jest zakazane w bankowości islamskiej;
- b) alkohol – zakaz dotyczy spożywania, destylacji, sprzedaży oraz pracy w przemyśle alkoholowym, alkohol używany w lekach, czy w przemyśle kosmetycznym nie jest zabroniony;
- c) produkty wieprzowe oraz wszystkie zabronione produkty spożywcze – wszystkie produkty wyprodukowane w sposób niezgodny z *halal*;

⁴³ Y. al-Qaradawi, *the lawful and Prohibited in Islam (Al-Halal Wal Haram Fil Islam)*, American Trust Publications, Plainfield 1994, s. 10.

⁴⁴ M. K. Hassan, M. K. Lewis, *op.cit.*, s. 39.

⁴⁵ N. Schoon, *Islamic Banking and Finance*, Spiramus, Londyn 2010, s. 116.

- d) hazard – obejmuje kasyna i zakłady bukmacherskie, ale również sale do gry w bingo oraz zakłady internetowe;
- e) tytoń – zakazana jest produkcja oraz dystrybucja tytoniu i produktów powiązanych,
- f) rozrywka dla dorosłych – wszystkie czynności powiązane z rozrywką dla dorosłych: usługi towarzyskie, domy publiczne, pornografia;
- g) broń oraz produkcja broni.

Inwestycje w którykolwiek z wyżej wymienionych sektorów są całkowicie zabronione⁴⁶.

1.5. Islamskie sposoby finansowania

Dzielenie zysków i strat (*profit and loss sharing* – PLS) jest flagową koncepcją bankowości islamskiej. Polega na udziale dwóch lub więcej stron umowy zarówno w zyskach, jak i w stratach z finansowanego projektu⁴⁷. Ekonomisci islamscy twierdzą, że finansowanie PLS jest lepsze, niż finansowanie za pomocą kredytu opartego na oprocentowaniu, ponieważ w przypadku kiedy przedsięwzięcie się nie powiedzie, pożyczkobiorca nie ponosi całego kosztu. W przypadku sukcesu finansowanego przedsięwzięcia, inwestor finansowy otrzymuje większy zwrot, niż w przypadku tradycyjnego finansowania kredytem opartym na odsetkach⁴⁸.

Poprzez finansowanie za pomocą instrumentów bazujących na zasadzie dzielenia zysków i strat, promowany jest etos sprawiedliwości społecznej, gdyż finansowane mogą być wszystkie przedsiębiorstwa, a nie tylko przedsiębiorstwa posiadające właściwe zabezpieczenia, czy historię kredytową⁴⁹.

Finansowanie islamskie jest przekształceniem tradycyjnych pożyczek, w finansowanie oparte na aktywach. W ramach umów biznesowych zgodnych z prawem islamskim (*islamic modes of finance*), islamskie instytucje bankowe najpierw przejmują na własność towary, które są następnie sprzedawane lub wynajmowane⁵⁰. W islamskich sposobach finansowania, wyróżnia się trzy główne kategorie⁵¹:

- a) produkty oparte na zadłużeniu lub oparte na handlu, np. *mudarabah*, *musawamah*, *salam* oraz *istisna*;
- b) produkty oparte na akcjach, np. *musharakah* i *mudarabah*;
- c) produkty częściowo oparte na długach – *ijarah*.

⁴⁶ *Ibidem.*, s. 116.

⁴⁷ I. Sobol, *op. cit.*, s. 101.

⁴⁸ F. Khan, *How 'Islamic' is Islamic Banking?* „Journal of Economic Behavior & Organization”, 2010, No. 76.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ Academy for International Modern Studies, <https://aims.education/study-online/islamic-modes-of-financing/> (dostęp: 25.02.2020).

⁵¹ *Ibidem.*

Do najczęściej stosowanych produktów w bankach islamskich, zalicza się produkty oparte na akcjach. Poniżej przedstawione zostały najważniejsze instrumenty finansowania islamskiego.

1. *Mudarabah* jest to islamski kontrakt, w którym jedna ze stron dostarcza pieniądze, podczas gdy druga strona zapewnia specjalistyczną wiedzę w zakresie zarządzania, w celu podjęcia określonej transakcji⁵². Strona odpowiadająca za dostarczenie kapitału nazywana jest właścicielem kapitału, a druga jest określana jako strona, która rzeczywiście prowadzi biznes. *Mudarabah* nazywana jest również, jako dzielenie zysków (*profit-sharing*), ponieważ w ramach tego finansowania zyski są dzielone zgodnie ze z góry określonym współczynnikiem. Dlatego nie gwarantuje to inwestorowi zwrotu z inwestycji, jak również ponosi on ryzyko straty.
2. *Murabahah*, nazywana również finansowaniem typu *cost-plus* lub sprzedażą typu *cost-plus*. W tym trybie finansowania zakup aktywów jest finansowany z marżą zysku. Po pierwsze, składnik aktywów nabywany jest w imieniu klienta, a następnie odsprzedawany po ustalonej cenie. Płatności mogą być dokonywane w ratach lub w formie ryczałtu. Jednak do momentu zapłaty pełnej kwoty aktywa pozostają własnością banku⁵³. Podczas wystąpienia opóźnień w płatności, klient zobowiązany jest do przekazania odsetek karnych za każdy dzień opóźnienia, na fundusz charytatywny banku⁵⁴. Transakcja, w której dana osoba sprzedaje towar za cenę ryczałtową, bez jakiegokolwiek odniesienia do kosztu, nie może być nazywana transakcją *murabahah*, nawet jeżeli dana osoba zarabia na poniesionym przez siebie koszcie. Sprzedaż taka nie opiera się na koncepcji *cost-plus*. W takim przypadku sprzedaż nazywa się *musawamah*⁵⁵. Wariantem transakcji *murabahah* jest finansowanie *bai bithaman ajil*, które w Malezji jest traktowane jako osobny instrument. *Bai bithaman ajil* polega na sprzedaży danego aktywa z odroczoną płatnością, za które klient płaci w ratach lub ryczałtem. Następnie sprzedający po upływie określonego czasu, nabywa swoje aktywa od klienta po niższej cenie. Różnica pomiędzy ceną sprzedaży i nabycia jest zyskiem dla sprzedającego⁵⁶.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ S. Riaz, *The Case of Islamic Banking in Pakistan*, Universidade de Lisboa, 2018, <https://www.repository.utl.pt/bitstream/10400.5/17632/1/DM-SR-2018.pdf>, (dostęp: 25.02.2020).

⁵⁴ State Bank of Pakistan, <http://www.sbp.org.pk/press/Essentials/Essentials%20of%20Islamic.htm> (dostęp: 29.02.2020).

⁵⁵ M. M. T. Usmani, *An Introduction to Islamic Finance*, <https://muftitaqiusmani.com/en/> (dostęp: 9.03.2020).

⁵⁶ M. R. Ab. Aziz, *Islamic Banking and Finance in Malaysia: System, Issues and Challenges*, USIM, Bandar Baru Nilai 2013, s. 117.

3. *Ijarah* w skrócie oznacza leasing lub wypożyczenie. W umowie *ijarah* to bank jest właścicielem aktywów, które oddaje w leasing swojemu klientowi lub bank nabywa rzeczowy składnik aktywów w leasingu od strony trzeciej, a następnie podnajmuje go klientowi. Banki islamskie najczęściej wykorzystują ten typ umowy do finansowania m.in. towarów konsumpcyjnych, sprzętów, pojazdów oraz domów. *Ijarah* znalazła również sposób na finansowanie różnych projektów oraz transportu⁵⁷. Przez banki islamskie często jest oferowana również odmiana tej transakcji – *ijara thumma al-bai*. Polega ona na tym, że po zakończeniu kontraktu, leasingobiorca może nabyć aktywa, które są przedmiotem tej transakcji⁵⁸.
4. *Musharakah* (spółka osobowa) jest umową biznesową zawartą przez partnerów. *Musharakah* wpływa na podział zysków i strat. W finansach islamskich stosowana jest, jako zamiennik oprocentowanych pożyczek. Zezwala na udział zarówno w zyskach, jak i w stratach każdej z zaangażowanych w działalność stron. W umowie tej, finansista osiąga zwrot w postaci części faktycznie uzyskanego zysku, zgodnego z ustalonym wcześniej współczynnikiem (zamiast naliczać odsetki jako wierzyciel). W przeciwieństwie do tradycyjnego wierzyciela, finansista islamski uczestniczy także w stratach⁵⁹. *Dimishing musharakah* jest to forma współwłasności, w której dwie lub więcej osób dzieli własność jakiegoś środka trwałego w uzgodnionej proporcji. Jeden ze współwłaścicieli zobowiązuje się do zakupu w okresowych ratach, proporcjonalnego udziału drugiego współwłaściciela, aż do momentu przeniesienia własności tego składnika aktywów na współwłaściciela zakupu⁶⁰.
5. *Salam* oznacza sposób finansowania, w którym sprzedawca zobowiązuje się dostarczyć określone towary w przyszłości. Cena za dany towar jest ustalana w momencie zawierania umowy oraz musi być w całości zapłacona z góry. W przypadku, gdyby nie została zapłacona pełna kwota z góry, byłoby to równoznaczne ze sprzedażą długu w zamian za dług – jest to działanie *haram*. *Salam* może być używany przez banki oraz instytucje finansowe, szczególnie do finansowania sektora rolnego. Cena w kontrakcie *salam* może być ustalona według niższej stawki niż cena towarów dostarczanych na miejscu, co dla banku lub innej instytucji finansowej może oznaczać zysk. W celu zapewnienia, że

⁵⁷ S. Syed-Ali, *Islamic Modes of Finance and Associated Liquidity Risk*, Conference on Monetary Sector in Iran: Structure, Performance and Challenging Issues, Tehran 2004.

⁵⁸ I. Sobol, *op. cit.*, s. 122.

⁵⁹ S. Riaz, *op. cit.*, s. 4.

⁶⁰ A. Rafay, *Growth and Emerging Prospects of International Islamic Banking*, IGI Global, Pennsylvania 2020, s. 68.

- sprzedawca dostarczy towar w uzgodnionym terminie, można zażądać od niego przedstawienia zabezpieczenia w postaci gwarancji lub w postaci hipoteki⁶¹.
6. *Istisna*, podobnie jak w *salam*, przedmiotem transakcji jest towar, który jeszcze nie powstał. Oznacza zlecenie producentowi wyprodukowania określonego towaru dla nabywcy. Transakcja *istisna* powstanie wtedy, kiedy producent zobowiąże się do wyprodukowania towaru przy użyciu jego własnych materiałów. Cena oraz niezbędna specyfikacja towaru, musi zostać uzgodniona oraz zaakceptowana przez obydwie strony transakcji. W *istina*, płatność z góry nie jest wymagana, nie jest również konieczne, aby płatność została uregulowana w momencie dostawy. Czas płatności można ustalić w dowolny sposób. Zapłata może również odbywać się w ratach. Anulowanie transakcji możliwe jest tylko w przypadku, kiedy producent nie zaczął jeszcze produkcji towaru. Jeżeli natomiast producent rozpoczął produkcję towaru, kontrakt nie może zostać jednostronnie anulowany. *Istisna* zazwyczaj wykorzystywana jest do finansowania budowy domów⁶².
7. *Sukuk* są to instrumenty finansowe podobne do obligacji. Mogą również oznaczać akcje, które są w pełni zgodne z prawem islamskim. Aby *sukuk* były rozpatrywane zgodnie z prawem szariatu, muszą zostać spełnione trzy wymagania. Po pierwsze, certyfikaty muszą reprezentować własność środków trwałych lub usług od przedsiębiorstw generujących dochód. Po drugie, płatności na rzecz inwestora muszą pochodzić z zysków po opodatkowaniu. Po trzecie, wartość spłacana w dniu zapadalności powinna być zgodna z rynkową ceną bieżącą instrumentu bazowego, a nie z pierwotnie zainwestowaną kwotą. Stronami w ramach emisji *sukuk* są; przedsiębiorstwo (dłużnik), spółka celowa (Special Purpose Vehicle – SPV) oraz inwestorzy, którzy nabywają instrument *sukuk*. SPV musi być podmiotem oddalonym od bankructwa, niezależnym od inicjatora wydającego certyfikat. *Sukuk* jest zbywalnym produktem rynku kapitałowego, gwarantującym średnio i długoterminowe stałe lub zmienne stopy zwrotu⁶³.

⁶¹ M. M. T. Usmani, *op. cit.*, (dostęp: 9.03.2020).

⁶² *Ibidem.*, (dostęp 13.03.2020).

⁶³ P. Zolfaghari, *An Introduction to Islamic Securities (Sukuk)*, „Uppsala Faculty of Law Working Paper”, 2017, no. 2.

ROZDZIAŁ 2. RYNEK BANKOWOŚCI ISLAMSKIEJ NA ŚWIECIE

2.1. Arabia Saudyjska

Królestwo Arabii Saudyjskiej jest największym krajem na Bliskim Wschodzie. Arabia Saudyjska przez wieki odgrywała główną rolę w regionie, jako starożytne centrum finansowe oraz miejsce narodzin Islamu. Arabia Saudyjska bogata jest w zasoby naturalne, dlatego też głównym dobrem eksportowym Arabii Saudyjskiej jest ropa naftowa. Kraj ten uważany jest za jednego z największych i najważniejszych producentów tego surowca. Jednak rząd stara się zmniejszyć zależność od ropy naftowej, ponieważ złoża ropy się kończą. Rząd w obawie o zmniejszające się złoża ropy, tworzy różne struktury gospodarcze, inwestując w rolnictwo oraz przemysł. Ponadto obserwowane jest coraz większe dążenie do liberalizacji niektórych sektorów rynku. Sektory te obejmują m.in. rozrywkę, opiekę medyczną, transport lądowy, usługi kurierskie oraz edukację. Głównym celem takiego działania jest dywersyfikacja gospodarki Arabii Saudyjskiej, historycznie zależnej od ropy naftowej. Podjęte zostały działania, które mają na celu wzmocnienie zaufania inwestorów. Do działań tych można zaliczyć, chociażby zwiększanie wydatków publicznych oraz reformy legislacyjne⁶⁴. Do 2030 r. Arabia Saudyjska ma na celu przejście z gospodarki opartej na ropie naftowej i sektorowej gospodarce publicznej, na gospodarkę zdominowaną przez sektor prywatny⁶⁵.

Początkowo Arabia Saudyjska nie uznawała koncepcji bankowości islamskiej. Przyjmowało się, że jeżeli jeden bank zostanie uznany za instytucję islamską, to w konsekwencji każdy inny bank musiałby być bankiem nieislamskim. Oficjalnie w Arabii Saudyjskiej wszystkie banki działające na terenie kraju są z definicji instytucjami islamskimi. Oznacza to, że każdy bank działający na terenie Arabii Saudyjskiej oferuje produkty zgodne z zasadami prawa islamskiego⁶⁶. Stosunek do bankowości islamskiej zmienił się po ataku na World Trade Center w 2001 r., po którym inwestorzy muzułmańscy zaczęli lokować swój kapitał poza USA i tym samym wycofywać go z tego kraju. Jednak ze względu na brak funkcjonującej bankowości islamskiej w Arabii Saudyjskiej, inwestorzy muzułmańscy pomijali ten kraj. W celu zmiany tej sytuacji, zezwolono na działalność banków islamskich w Arabii Saudyjskiej oraz rozpoczęto ich silną promocję⁶⁷.

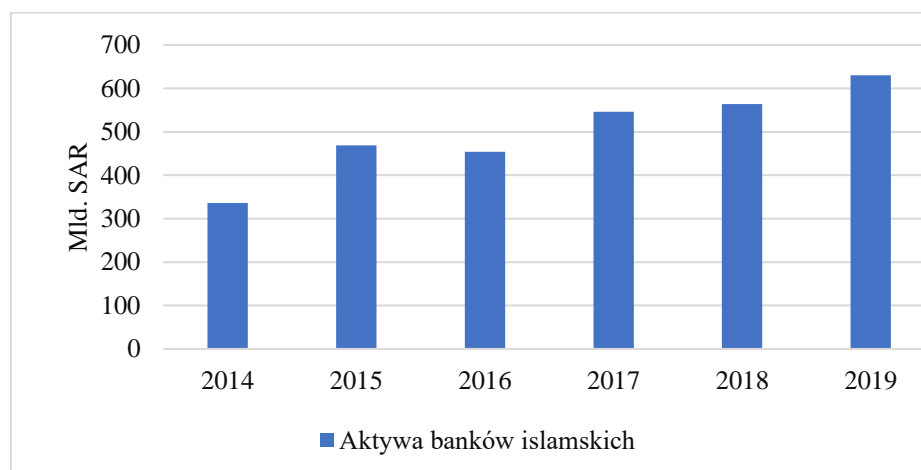
⁶⁴ S. S. Bintawim, *Performance analysis of Islamic banking: Some evidence from Saudi Arabian banking sector*, <http://hdl.handle.net/10367/2589>, (dostęp: 8.03.2020).

⁶⁵ M. B. Mimoum, *Islamic banking and real performances in dual banking system – Evidence from Saudi Arabia*, „International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management”, 2019, Vol. 12 Issue 3.

⁶⁶ A. Belabes, *Islamic finance in Saudi Arabia: Myth and reality*, „Islamic Finance News”, 2011, vol. 8.

⁶⁷ I. Sobol, *op. cit.*, s. 190.

Sektor bankowy i finansowy Królestwa Arabii Saudyjskiej jest nadzorowany przez kilka agencji rządowych. Ministerstwo finansów nadzoruje politykę gospodarczą państwa, natomiast polityką fiskalną zarządza Arabski Urząd Walutowy Arabii Saudyjskiej – SAMA (Saudi Arabian Monetary Authority), który jest jednocześnie bankiem centralnym kraju. SAMA kontroluje krajowe banki komercyjne oraz wydaje walutę kraju – rial saudyjski⁶⁸. System bankowy Królestwa składa się z dwunastu lokalnych banków komercyjnych, jednak tylko cztery z nich deklarują, że są bankami islamskimi. Ponadto, w kraju działa czternaście banków zagranicznych. Do banków islamskich zaliczają się: Al Rajhi Bank, Alinma Bank, Bank Al Jazira oraz Bank Al Bilad. Pierwszym bankiem islamskim w Arabii Saudyjskiej był Al Rajhi Bank, który został utworzony w 1957 r. Równoległe z bankami islamskimi działają banki konwencjonalne, które oferują produkty zgodne z zasadami szariatu poprzez tzw. okna islamskie⁶⁹.

Rysunek 1. Aktywa banków islamskich w Arabii Saudyjskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków: Al Rajhi Bank, Alinma Bank, Bank Al Jazira oraz Bank Al Bilad.

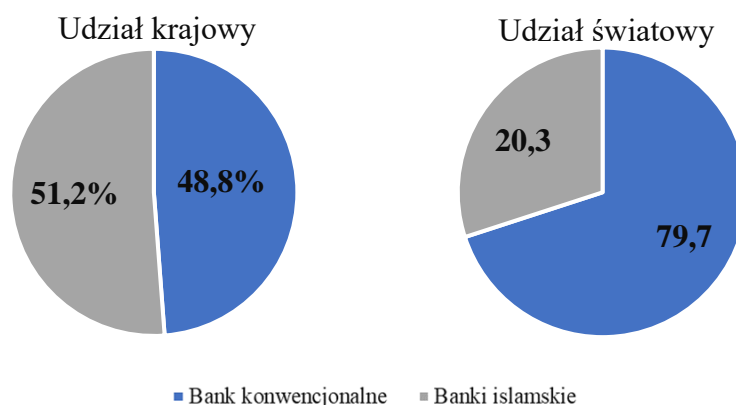
Rysunek 1. przedstawia aktywa banków islamskich działających na terenie Arabii Saudyjskiej w latach 2014-2019. Aktywa czterech islamskich banków działających w Arabii Saudyjskiej na koniec roku 2019 osiągnęły wartość 630 mld SAR (rial saudyjski). W 2014 r. aktywa tych banków wynosiły 334 mld SAR, co oznacza wzrost aktywów banków islamskich od 2014 r. o blisko 50%. Aby uzyskać pełną wartość aktywów sektora bankowości islamskiej w Arabii Saudyjskiej, należy do tego dodać aktywa pozostałych ośmiu banków komercyjnych

⁶⁸ F. A. Lone, S. Alshehri, *Growth and Potential of Islamic Banking in GCC: The Saudi Arabia Experience*, „Journal of Islamic Banking and Finance”, 2015, Vol. 3, No. 1.

⁶⁹ M. B. Mimoum, *op. cit.*

uzyskanych z działalności w sektorze bankowości islamskiej, jednak szczegółowe dane dotyczące produktów islamskich nie są przez te banki udostępniane⁷⁰.

Według raportu na temat światowej bankowości islamskiej z 2018 r., Królestwo Arabii Saudyjskiej jest najważniejszym oraz największym rynkiem pod względem aktywów banków islamskich w krajach GCC oraz na całym świecie. Na rynku krajowym aktywa banków islamskich oraz islamskich okien stanowią większość aktywów całego sektora bankowego. Tym samym Arabia Saudyjska jest pierwszym krajem, który zdołał osiągnąć taki wynik. Aktywa banków islamskich oraz islamskich okien w Królestwie stanowią 51,2% wszystkich aktywów sektora bankowego, natomiast na rynku światowym 20,3% (rys. 2). Pod tym względem Arabia Saudyjska zajmuje drugie miejsce na świecie, ustępując jedynie Iranowi, którego aktywa stanowią 32,1% wszystkich aktywów banków islamskich na świecie⁷¹. Aktywa wszystkich saudyjskich banków komercyjnych na koniec 2018 r. wynosiły blisko 2,4 bln SAR, z czego 630 mld SAR należało do czterech banków islamskich działających na terenie kraju⁷². Wszystkie aktywa całego sektora bankowości islamskiej w Arabii Saudyjskiej w roku 2018 wyniosły blisko 1,5 bln SAR⁷³.

Rysunek 2. Udział aktywów banków islamskich w Arabii Saudyjskiej na rynku krajowym oraz globalnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu World Islamic Banking Competitiveness Report 2016, <https://ceif.iba.edu.pk/pdf/EY-WorldIslamicBankingCompetitivenessReport2016.pdf>, (dostęp: 8.03.2020).

Tabela 1. pokazuje, że Al Rajhi Bank jest największym bankiem islamskim w Arabii Saudyjskiej. W ocenie 100 największych banków islamskich jest to także najsilniejszy oraz

⁷⁰ H. Al Homoud, Banking Overview in Saudi Arabia, Altamimi & Co., <https://www.tamimi.com/law-update-articles/banking-overview-in-saudi-arabia/>, (dostęp: 6.04.2020).

⁷¹ Islamic Financial Services Board, *op. cit.*, (dostęp: 8.03.2020).

⁷² Saudi Arabia Monetary Authority, Yearly statistics of SAMA, <http://www.sama.gov.sa/en-US/EconomicReports/Pages/YearlyStatistics.aspx> (dostęp: 6.04.2020).

⁷³ ICD-REFINITIV, *op. cit.*, (dostęp: 16.04.2020).

największy bank islamski na świecie. W 2019 r. bank zwiększył sumę swoich aktywów o 9,2% w stosunku do roku poprzedniego z 297 mld SAR do 327 mld SAR⁷⁴. Jest to drugi największy bank działający w Arabii Saudyjskiej, zaraz po National Commercial Bank (NCB), którego aktywa w 2019 r. wynosiły 507 mld SAR. Dwa banki islamskie, Al Jazira oraz Al Bilad, okazują się być najmniejszymi bankami w państwie, osiągając w 2019 r. najniższe wartości aktywów, które wyniosły nieco ponad 86 mld SAR dla obu banków⁷⁵. Riyadh Bank planował przekształcenie się z banku komercyjnego na pełnoprawny bank islamski, stając się tym samym piątym bankiem islamskim w Arabii. Jednak plany fuzji tego banku z NCB, spowodowały, że bank zrezygnował z przekształcenia się w pełnoprawny bank islamski. Natomiast dwa saudyjskie banki komercyjne z islamskimi oknami – SAAB oraz Alawwal, połączyły się w czerwcu 2019 r. tworząc tym samym czwarty co do wielkości bank w królestwie⁷⁶.

Tabela 1. Aktywa lokalnych banków w Arabii Saudyjskiej w 2019 r.

Nazwa banku	Typ banku	Aktywa w 2019 (mln SAR)
National Commercial Bank (NCB)	Komercyjny	507,263,802
Al Rajhi bank	Islamski	327,029,354
Riyadh Bank	Komercyjny	265,788,878
The Saudi British Bank (SAAB) (fuzja z Alawwal)	Komercyjny	265,472,444
Samba Financial Group (Samba)	Komercyjny	255,603,801
Arab National Bank	Komercyjny	183,442,477
Banque Saudi Fransi	Komercyjny	178,148,577
Alinma Bank	Islamski	131,839,441
Gulf International Bank Saudi Arabia	Komercyjny	113,406,375
Saudi Investment Bank	Komercyjny	100,814,596
Bank Al Jazira	Islamski	86,544,344
Bank Al Bilad	Islamski	86,075,431

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków.

W tabeli 1. przedstawiono średnią wartość wskaźników ROA oraz ROE w latach 2015-2019 dla banków islamskich działających w Arabii Saudyjskiej. Średnia wartość ROA banków islamskich w Arabii Saudyjskiej z 5 lat wynosi 1,66% . Średnia wartość ROE dla tych samych banków wynosi natomiast 11,54%. Najwyższą wartość ROA sektor banków islamskich osiągnął w roku 2019, kiedy wartość wskaźnika wynosiła 1,90%. Najniższą wartość, sektor ten osiągnął w roku 2016 – 1,50%. Można zauważyć, że średnie wartości ROA utrzymują się na względnie stałym poziomie. W latach 2015-2019 wartość wskaźnika ROA nie spadła poniżej 1%. W przypadku wskaźnika ROE, najwyższą wartość banki islamskie osiągnęły w roku 2019 – 14,02%, a najniższą wartość ROE wynoszącą 10,13% w roku 2016. W przedstawionym

⁷⁴ The Asian Banker, <http://www.theasianbanker.com/updates-and-articles/saudi-arabia-tops-islamic-bank-ranking,-malaysia-dominates-share-of-assets>, (dostęp: 6.04.2020).

⁷⁵ M. B. Mimoum, *op.cit.*

⁷⁶ ICD-REFINITIV, *op. cit.*, (dostęp: 16.04.2020).

okresie, wskaźnik ROE podobnie jak ROA utrzymywał się na stałym poziomie, a jego wartość nie spadła poniżej 10%.

Tabela 2. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Arabii Saudyjskiej w latach 2015-2019

Lata	ROA (%)	ROE (%)
2015	1,76	12,23
2016	1,50	10,13
2017	1,79	12,31
2018	1,35	12,25
2019	1,90	14,02
Średnia	1,66	11,54

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na stronie internetowej Saudi Arabian Monetary Authority, <http://www.sama.gov.sa/en-US> oraz sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych saudyjskich banków islamskich, (dostęp: 6.04.2020).

Podczas ostatniej dekady (2010-2020) system bankowości islamskiej w Arabii Saudyjskiej przeszedł ogromne zmiany. Banki rozszerzyły swoją działalność, wykorzystując korzyści sakli, a także dywersyfikację produktów. Twierdzi się, że w najbliższym czasie, saudyjskie banki islamskie dzięki stałemu oraz stabilnemu rozwojowi, staną się jednymi z najważniejszych banków w regionie. Stały wzrost znaczenia oraz rozwój banków islamskich w kraju potwierdza, chociażby wzrost wartości aktywów banków islamskich. Nieprzerwanie wysoki poziom wskaźników rentowności przedstawionych w tabeli 2., przyczynia się do lepszego postrzegania banków islamskich przez inwestorów oraz klientów⁷⁷.

Do oceny rozwoju sektora finansów islamskich, wykorzystuje się indeks rozwoju finansów islamskich (Islamic Finance Development Indicator – IFDI) stworzony przez Thomson Reuters. Zaletą tego indeksu jest przedstawienie sektora finansów islamskich z pięciu różnych perspektyw⁷⁸. Należą do nich: wielkość aktywów, wiedza – poziom edukacji i badania naukowe, dobre praktyki w zakresie ładu korporacyjnego, społeczna odpowiedzialność, a także rozpowszechnianie wiedzy na temat finansów islamskich⁷⁹. IFDI jest złożonym indeksem ważonym, który mierzy ogólny rozwój i kondycję islamskiego przemysłu finansowego. Obecnie badanie IFDI obejmuje 131 krajów, w których pod jakimkolwiek względem są dostępne finanse islamskie⁸⁰.

⁷⁷ S. Javaid, S. Alalawi, *Performance and Proffitability of Islamic Banks in Saudi Arabia: an Empirical Analysis*, „Asian Economic and Financial Review”, 2018, vol. 8, no. 1.

⁷⁸ Y. Abdulla, *Evaluation of Bahrain’s Islamic Finance Industry*, „Journal of Islamic Financial Studies”, 2016, no.1.

⁷⁹ I. Sobol, *op.cit.*, s. 147.

⁸⁰ Refinitiv, <https://www.refinitiv.com/en/products/eikon-trading-software/islamic-finance/islamic-finance-database>, (dostęp: 6.03.2020).

Wskaźnik IFDI dla Arabii Saudyjskiej w 2019 r. wynosił 60 i jest to piąta pozycja na świecie. Arabia Saudyjska w 2019 r. kontynuowała dużą emisję rządowych *sukuk*, zachęcając tym samym do dużych emisji obligacji korporacyjnych. Arabia Saudyjska zajmuje drugie miejsce na świecie pod względem subindeksu dotyczącego społecznej odpowiedzialności biznesu, dzięki dużej liczbie funduszy CSR wydawanych przez islamskie instytucje finansowe. Jeżeli natomiast chodzi o subindeks rozwoju ilościowego, Arabia Saudyjska zajmuje piąte miejsce. Miejsce w czołówce w tym subindeksie zawdzięcza głównie rynkowi *takaful* oraz rynkowi islamskich obligacji *sukuk*, w których Arabia Saudyjska zajmuje odpowiednio miejsce pierwsze i drugie⁸¹.

2.2. Bahrajn

Królestwo Bahrajnu jest archipelagiem położonym na południowo-zachodnim wybrzeżu Zatoki Perskiej. Bahrajn uzyskał niepodległość 15 sierpnia 1971 r. Do uzyskania niepodległości przyczyniły się tajne negocjacje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Iranem, przeprowadzone w 1970 r. W wyniku tych negocjacji, Bahrajn oraz Iran podpisały umowę o rozgraniczeniu.

W pierwszych latach niepodległości, głównym sektorem gospodarki Bahrajnu było wydobywanie ropy naftowej. Pomimo faktu, że Bahrajn jest pierwszym krajem w regionie, który wyprodukował ropę naftową oraz zbudował rafinerię, kraj ten nigdy nie byłby w stanie osiągnąć takiego poziomu produkcji ropy, jak chociażby Kuwejt czy Arabia Saudyjska. Utrata konkurencyjności w produkcji ropy naftowej doprowadziła do dywersyfikacji gospodarki Bahrajnu. Obecnie (2020 r.) wiodącymi sektorami gospodarki jest produkcja aluminium, a także sektor bankowy⁸².

Bahrajn na świecie postrzegany jest jako pionier bankowości oraz finansów islamskich. Kraj ten jest wiodącym centrum finansowym w regionie Bliskiego Wschodu⁸³. Ewolucja Bahrajnu w międzynarodowe centrum bankowości islamskiej, wynikała częściowo z zalecenia wydanego w 1978 r. podczas konferencji islamskiej - OIC (Organisation of the Islamic Conference). Na konferencji stwierdzono, że społeczność muzułmańska nie tylko na Bliskim Wschodzie, ale i na całym świecie, potrzebuje produktów oraz usług finansowych, które odzwierciedlają ich wiarę. Rozwiązaniem tego problemu była bankowość islamska.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² M. Zortuk, H. A. Burhan, S. Bayrak-Gezdim, S. Karacan, *Transformation in Economics and Business in the 21st Century*, Akademi Press Center, Skopje 2018, s. 57.

⁸³ Oxford Business Group, <https://oxfordbusinessgroup.com/overview/demonstrating-resilience-sector-remains-stable-despite-fluctuations-regional-market>, (dostęp: 3.03.2020).

W Zatoce Perskiej, Bahrajn jest główną lokalizacją dla islamskich usług finansowych oraz jest identyfikowany jako naturalne miejsce dla rozwoju bankowości i finansów islamskich. Do przyjęcia bankowości islamskiej w znacznym stopniu przyczynił się Bahrain Monetary Agency (BMA) oraz bank centralny Bahrajnu, ustanawiając niezbędne ramy nadzorcze i regulacyjne potrzebne do rozwoju tego sektora w państwie⁸⁴. Królestwo Bahrajnu posiada jedną z najszybciej rozwijających się gospodarek w świecie arabskim. Ponadto spośród wszystkich krajów na Bliskim Wschodzie, charakteryzuje się również najbardziej swobodną gospodarką⁸⁵.

System bankowy Bahrajnu składa się zarówno z banków konwencjonalnych, jak i banków islamskich. Aktywa sektora bankowego kraju stanowią ponad 85% wszystkich aktywów finansowych. W kraju działa 385 instytucji sektora finansowego, w tym sześć islamskich banków detalicznych zarejestrowanych lokalnie. Należą do nich: Bahrain Islamic Bank, Al Baraka Islamic Bank, Al Salam Bank, Ithmaar Bank, Khaleeji Commercial Bank oraz Kuwait Financial House. Wszystkie z banków detalicznych posiadają od siedmiu do dziesięciu oddziałów. Ponadto w Bahrajnie działa osiemnaście islamskich banków hurtowych, działających przede wszystkim na zasadach offshoring. Banki te oferują islamskie okna globalnych banków, m.in. Citi Islamic Investment Bank⁸⁶.

Według stanu na koniec 2018 r. aktywa sektora bankowego wynosiły 192 mld USD (dolar amerykański) (27,9 mld USD to aktywa banków islamskich), co stanowi pięciokrotność rocznego PKB Bahrajnu⁸⁷. Geograficzna lokalizacja Bahrajnu, dobrze rozwinięta infrastruktura, zdefiniowany system prawny oraz zliberalizowany handel znacznie przyspieszają szanse dla dalszego rozwoju sektora bankowości islamskiej w Bahrajnie⁸⁸. Na Bliskim Wschodzie, Bahrajn jest liderem na rynku obligacji islamskich (*sukuk*), w tym krótkoterminowych obligacji rządowych *sukuk* oraz leasingu papierów wartościowych. Banki islamskie oferują różnorodne produkty, do których zaliczyć można: *murabaha*, *ijara*, *mudaraba*, *musharaka*, *al salam* oraz *istisna*, ograniczone (*restricted*) oraz nieograniczone (*unrestricted*) konta inwestycyjne, syndykaty oraz inne struktury⁸⁹.

⁸⁴ The Global Treasurer, <https://theglobaltrasurer.com/2005/07/18/the-development-of-islamic-banking-in-bahrain/>, (dostęp: 3.03.2020).

⁸⁵ M. I. Tabash, R. S. Dhankar, *An Empirical Analysis of the Flow of Islamic Banking and Economic Growth in Bahrain*, „International Journal of Management Sciences and Business Research”, 2013, Vol. 3.

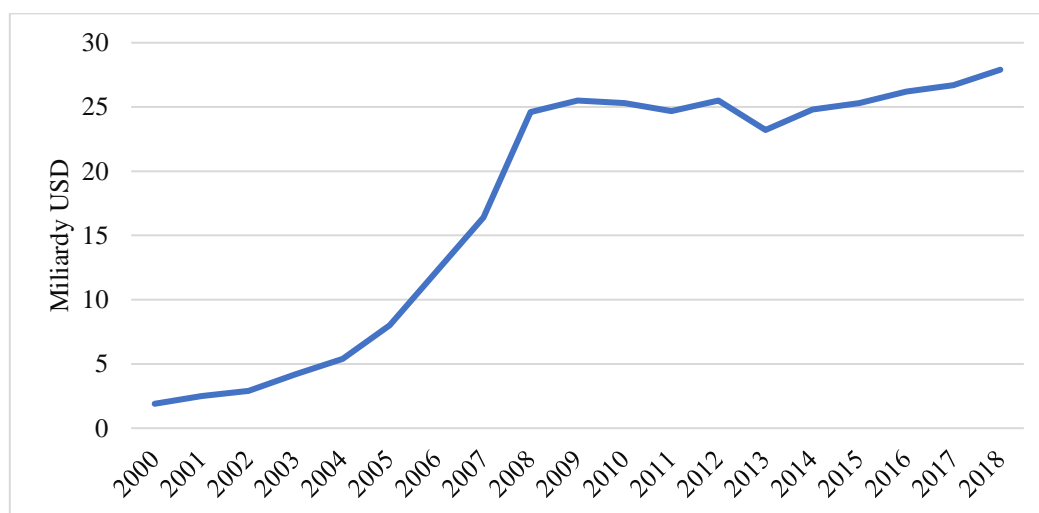
⁸⁶ M. Zortuk, H. A. Burhan, S. Bayrak-Gezdim, S. Karacan, op. cit., s. 64.

⁸⁷ Central Bank of Bahrain, <https://www.cbb.gov.bh/banking/>, (dostęp: 3.03.2020).

⁸⁸ Y. Abdulla, op. cit.

⁸⁹ M. I. Tabash, R. S. Dhankar, *Islamic Banking and Economic Growth – Evidence from Bahrain*, http://www.internationalseminar.org/XV_AIS/TS%201/6.%20Mr.%20Mosab%20I.%20Tabash.pdf, (dostęp: 6.03.2020).

Dynamiczny rozwój sektora bankowego oraz usług finansowych, a w szczególności bankowości islamskiej, spowodowany był dużym popytem na ropę naftową. W Bahrajnie wpływy z eksportu ropy naftowej wynoszą 60% wszystkich wpływów z eksportu⁹⁰. Na rysunku 3. przedstawiono aktywa banków islamskich w Bahrajnie w latach 2000-2018. Rozwój bankowości islamskiej był bardzo wyraźny. Suma aktywów banków islamskich wzrosła z 1,9 mld USD w 2000 r. do 27,9 mld USD w grudniu 2018 r., co stanowi ponad czternastokrotny wzrost. Udział aktywów banków islamskich w całym sektorze bankowym w Bahrajnie wzrósł z 1,8% w 2000 r. do 14,5% w listopadzie 2018 r. Na świecie natomiast, udział aktywów bahrajńskich banków islamskich wynosi 0,7%. Warto zauważyć, że światowy kryzys finansowy z 2007 r. nie wpłynął negatywnie na banki islamskie w Bahrajnie, a w latach 2007-2009 nastąpił wzrost aktywów banków islamskich w tym kraju⁹¹.

Rysunek 3. Aktywa banków islamskich w Bahrajnie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Banku Centralnego Bahrajnu, <https://www.cbb.gov.bh>, (dostęp: 3.03.2020).

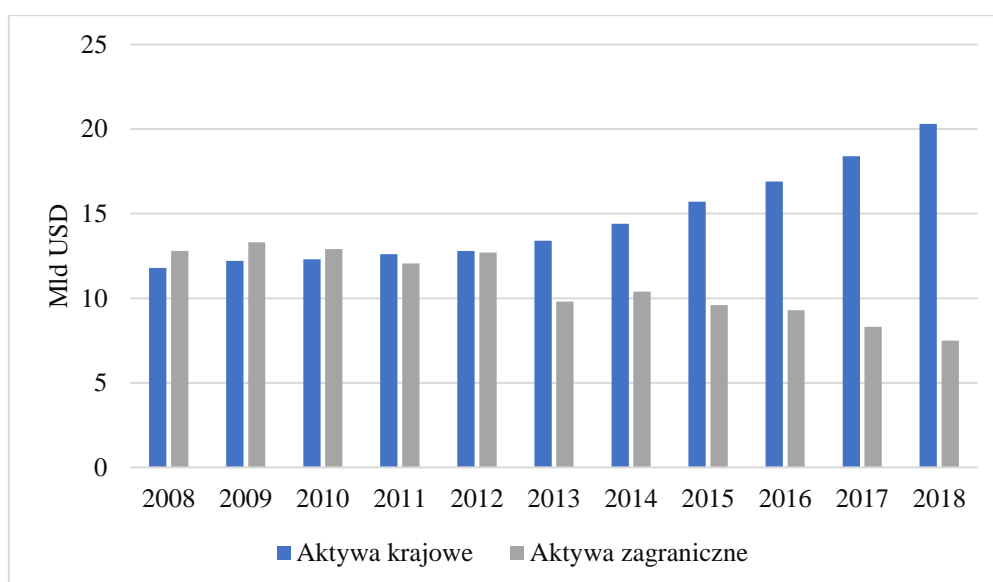
Wzrost ten możliwy był dzięki jasnej wizji Banku Centralnego Bahrajnu (CBB), który wprowadził oddzielne ramy regulacyjne dla banków islamskich. Ponadto CBB wprowadził kompleksowy mechanizm ostrożnościowy oraz mechanizm raportowania dla sektora finansów islamskich, który był dostosowany konkretnie do potrzeb tego sektora. Zbiór zasad wprowadzonych przez CBB obejmuje m.in. takie obszary jak: wymogi licencyjne, zarządzanie ryzykiem, postępowanie biznesowe, przestępstwa finansowe oraz wymogi dotyczące raportowania oraz ujawniania swoich danych⁹².

⁹⁰ M. I. Tabash, R. S. Dhankar, *An empirical...*, op. cit.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Central Bank of Bahrain, *op. cit.*, (dostęp: 3.03.2020).

Podział na aktywa krajowe oraz zagraniczne banków islamskich działających w Królestwie Bahrajnu został przedstawiony na rysunku 4. Z rysunku wynika, że zagraniczne aktywa banków islamskich w grudniu 2018 r. wyniosły 7,5 mld USD. Z kwoty tej, blisko 2,1 mld USD stanowią papiery wartościowe, 1,7 mld USD aktywów należy do filii islamskich instytucji finansowych, 1,4 mld USD stanowią inwestycje bankowe, natomiast inwestycje prywatne wynoszą 1,5 mld USD. Aktywa krajowe w grudniu 2018 r. wyniosły 20,3 mld USD. Na aktywa krajowe składały się m.in. inwestycje prywatne niebankowe, których wartość wynosiła 10,7 mld USD. Natomiast inwestycje bankowe osiągnęły wartość 4,7 mld USD. Inwestycje rządowe wyniosły 2,8 mld USD⁹³. Do roku 2010, w bahrajńskich bankach islamskich dominowały aktywa zagraniczne. Od roku 2011 sytuacja ta uległa zmianie i już w roku 2012 aktywa krajowe wyniosły 12,8 mld USD, podczas gdy aktywa zagraniczne wyniosły 12,7 mld. W roku 2018, aktywa krajowe stanowiły ponad 73% wszystkich aktywów banków islamskich w Królestwie Bahrajnu.

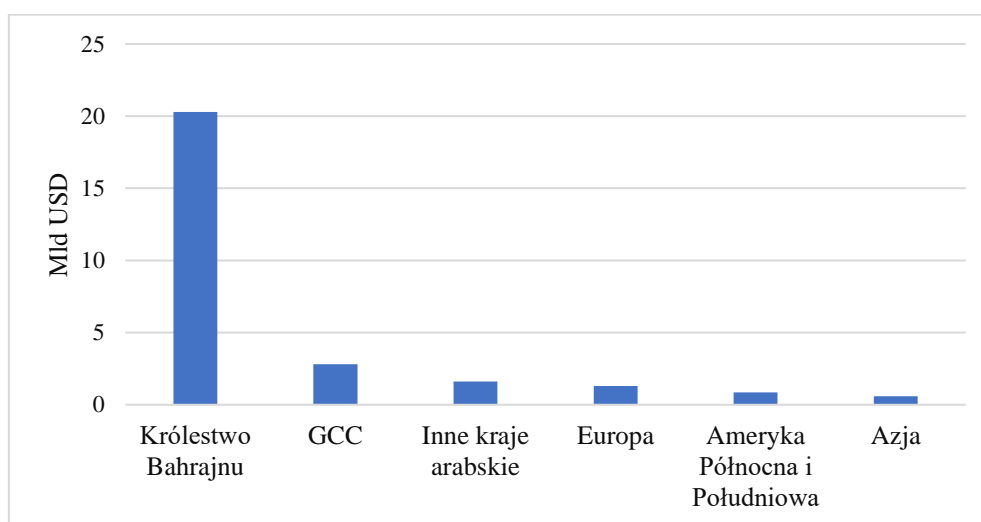
Rysunek 4. Aktywa krajowe oraz zagraniczne banków islamskich w Bahrajnie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Banku Centralnego Bahrajnu, *op. cit.*, (dostęp: 3.03.2020).

Na rysunku 5. przedstawiono geograficzną klasyfikację aktywów banków islamskich działających w Królestwie w roku 2018. Biorąc zatem pod uwagę geograficzną klasyfikację aktywów, w 2018 r. były one ulokowane w Bahrajnie, krajach Rady Współpracy Zatoki Perskiej (Gulf Cooperation Council – GCC, w skład wchodzi: Arabia Saudyjska, Bahrajn, Katar, Kuwejt, Oman oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie), Europie, krajach Ameryki

⁹³ Bahrain Association of Bank, Economic and Banking Bulletin, www.banksbahrain.org/annual-report/, (dostęp: 3.03.2020).

Północnej i Ameryki Południowej, Azji oraz innych krajach arabskich. W 2018 r. najwięcej aktywów banków islamskich ulokowanych było w Królestwie Bahrajnu – 20,3 mld USD, natomiast najmniej w krajach Azjatyckich – 0,58 mld USD. Największe znaczenie wśród zagranicznych aktywów bahrajńskich banków islamskich mają aktywa krajów GCC. W 2018 r. aktywa te wynosiły 2,8 mld USD, co oznacza, że udział aktywów krajów GCC wynosił w 2018 r. ponad 37% wszystkich aktywów zagranicznych w Bahrajnie⁹⁴.

Rysunek 5. Geograficzna klasyfikacja aktywów banków islamskich w Bahrajnie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Banku Centralnego Bahrajnu, *op. cit.*, (dostęp: 5.03.2020).

Średnia wartość ROA i ROE za lata 2015-2019 banków islamskich działających na terenie Bahrajnu została przedstawiona w tabeli 3. Jak można zauważyć, średnia wartość tych wskaźników osiąga stosunkowo niskie wartości, porównując wyniki, chociażby z bankami islamskimi w Arabii Saudyjskiej. Średnia wartość wskaźnika ROA wynosi 0,48%, a dla ROE 3,47%. Najwyższą średnią wartość ROA (0,58%) w przedstawionym okresie, islamski sektor bankowy w tym kraju osiągnął odpowiednio w roku 2015 i 2017. Natomiast najniższą wartość (0,29%) w przypadku wskaźnika ROE, najwyższą wartość sektor uzyskał w roku 2018, kiedy wartość wskaźnika wyniosła 5,92%. Najniższa wartość, tak samo jak w przypadku ROA przypadła na rok 2019, kiedy ROE osiągnął wartość 2,05%.

W latach 2015-2019 wskaźniki rentowności przedstawione w tabeli 3. utrzymywały się na niskim poziomie przez cały ten okres. Przyczyną takich wyników była stale rosnąca liczba uczestników rynku, a także niskie ceny ropy naftowej, które znacznie utrudniły prowadzenie biznesu w kraju⁹⁵. Pomimo, że bankowość islamska w Bahrajnie stale się rozwija oraz poszerza

⁹⁴ Central Bank of Bahrain, *op. cit.*, (dostęp: 3.03.2020).

⁹⁵ M. Zortuk, H. A. Burhan, S. Bayrak-Gezdim, S. Karacan, *op. cit.*, s. 65.

swój udział w sektorze bankowym w Królestwie, banki islamskie mają trudności w zwrocie kapitału własnego (ROE). Wynika to m.in. z powodu braku wykorzystania korzyści skali⁹⁶. Mimo wszystko, sektor bankowości islamskiej w Bahrajnie wykazuje zdolności do radzenia sobie z zewnętrznymi wstrząsami. Do ostatnich zaliczyć można zmienność cen ropy naftowej czy wewnętrzne naciski wywołane przez niepokoje polityczne na Bliskim Wschodzie w roku 2011⁹⁷.

Tabela 3. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Bahrajnie w latach 2015-2019

Lata	ROA (%)	ROE (%)
2015	0,58	2,69
2016	0,47	3,64
2017	0,58	4,42
2018	0,48	5,92
2019	0,29	2,05
Średnia	0,48	3,74

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Banku Centralnego Bahrajnu, op. cit., (dostęp: 5.03.2020) oraz sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków islamskich działających w Bahrajnie.

Bahrajn znajduje się w ścisłej czołówce na świecie, jeżeli chodzi o stopień rozwoju finansów islamskich. Według raportu z 2019 r. IFDI dla Bahrajnu osiąga 71, co jest drugim wynikiem na świecie. Bahrajn szczególnie korzystnie wypada pod względem bankowości islamskiej oraz funduszy islamskich. Bahrajn zajmuje drugą pozycję pod względem subindeksu – dobre praktyki w zakresie ładu korporacyjnego osiągając wskaźnik 92. Zajmuje również trzecie miejsce pod względem rozpowszechniania wiedzy, osiągając wskaźnik równy 100. Pod względem rozwoju ilościowego, Bahrajn klasyfikuje się na czwartej pozycji. Do obliczenia subindeksu rozwoju ilościowego, branych jest pod uwagę pięć głównych sektorów branży, m.in. bankowość islamska, w którym Królestwo Bahrajnu zajmuje pierwszą pozycję na świecie⁹⁸.

2.3. Pakistan

Pakistan w 1979 r., jako pierwszy kraj rozpoczął program pełnej islamizacji gospodarki i systemu finansowego. Plan islamizacji gospodarki oraz systemu finansowego w Pakistanie był bardzo ambitny. Islamizacja objęła system bankowy, podatki oraz elementy prawa handlowego. Proces islamizacji był utrudniony ze względu na fakt, że w tym okresie Pakistan

⁹⁶ S. Ramdhan, M. Selim, A. Sahwan, *Financial performance of conventional and Islamic banks in Bahrain: a comparative study*, „Bank and Bank Systems”, 2019, vol. 14, issue 4.

⁹⁷ Oxford Business Group, op. cit., (dostęp: 19.04.2020)

⁹⁸ ICD-REFINITIV, op. cit., (dostęp: 16.04.2020).

był stosunkowo młodym państwem, zmagającym się z problemem migracji ludności oraz sporami społecznymi. Ponadto w praktyce gospodarczej nadal istniały w kraju silne wpływy brytyjskie oraz długie tradycje bankowości konwencjonalnej⁹⁹.

Bankowość islamska w Pakistanie została wprowadzona w 1984 r., co oznaczało, że od tego momentu banki mogły oferować produkty w pełni zgodne z prawem szariatu. System bankowy w Pakistanie polegający na zakazie oprocentowania, do momentu interwencji Federalnego Sądu Szariackiego, w znacznym stopniu przypominał typowe systemy jakie działały w innych krajach muzułmańskich. Federalny Sąd Szariatu ocenił jednak, że wiele produktów oferowanych przez banki w Pakistanie jest niezgodnych z prawem islamu, ponieważ zawierały ukryte płatności odsetkowe¹⁰⁰. Rząd wniósł apelację od tej decyzji do sądu najwyższego. W 1999 r. sąd odrzucił jednak apelację i poparł większość wyroku Federalnego Sądu Szariatu. Sąd wyznaczył rządowi termin, który kończył się w 2001 r., na poprawienie budzących wątpliwości praktyk. Następnie na wniosek rządu, termin ten został przedłużony o kolejny rok¹⁰¹. W międzyczasie powołana została przez rząd komisja, której celem było ustalenie oraz wprowadzenie nowych decyzji i regulacji. Komisja przedłożyła rządowi raport, ale równocześnie jeden z banków wniósł odwołanie w sprawie powyższego wyroku, przedstawiając straty, jakie ponosi podczas obowiązywania nowych zasad. Tym samym Sąd Najwyższy zmienił swój werdykt w 2002 r. oraz nakazał Federalnemu Sądowi Szariackiemu przeprowadzenie sprawy od nowa.

Obecnie (2020 r.) w Pakistanie funkcjonuje system mieszany, co oznacza, że na rynku może funkcjonować zarówno bankowość islamska, jak i konwencjonalna. Wszystkie banki komercyjne są uprawnione do oferowania produktów zgodnych z prawem islamskim. Kluczowym momentem decydującym o wprowadzeniu systemu mieszanego, było opracowanie strategii stopniowej i długofalowej islamizacji gospodarki¹⁰².

Islamski sektor bankowy w Pakistanie w 2019 r. składał się z dwudziestu dwóch islamskich instytucji bankowych, pięciu pełnoprawnych banków islamskich oraz szesnastu banków konwencjonalnych, posiadających samodzielne islamskie oddziały bankowe. Dostarczają one produkty i usługi zgodne z szariatem za pośrednictwem sieci 2913 oddziałów bankowych w 113 okręgach w kraju. W 2019 r. liczba oddziałów islamskich instytucji finansowych wzrosła o 228 w porównaniu z rokiem poprzednim. Dodatkowo na rynku

⁹⁹ I. Warde, *op. cit.*, s. 113.

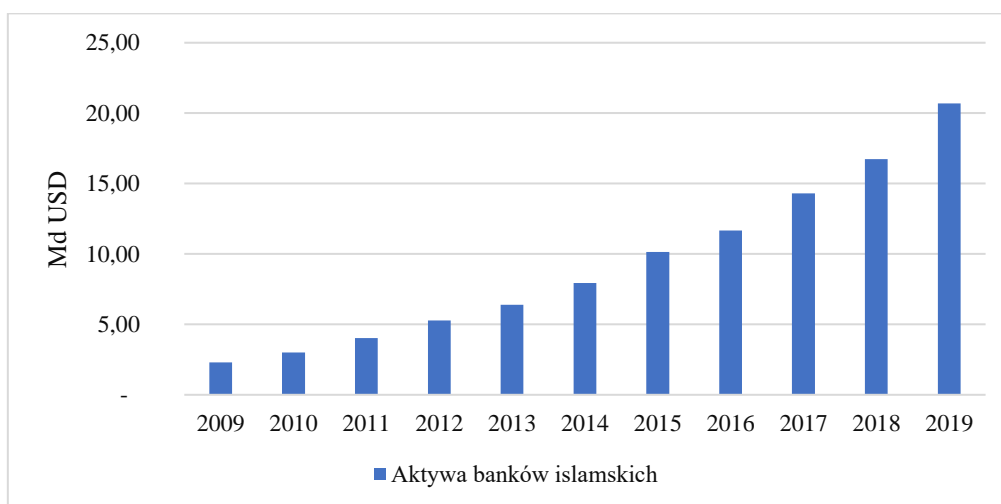
¹⁰⁰ S. Heffernan, *Nowoczesna bankowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2007, s. 408.

¹⁰¹ M. Iqbal, P. Molyneux, *Thirty Years of Islamic Banking. History, Performance and Prospects*, Palgrave Macmillan, New York 2005, s. 40.

¹⁰² K. Górak-Sosnowska, P. Masiukiewicz, *op. cit.*, s. 80-82.

finansów islamskich funkcjonuje 1348 islamskich okien bankowych, obsługiwanych przez banki konwencjonalne. W roku 2019 islamski sektor bankowy utrzymał dynamikę wzrostu, odnotowując poprawę we wszystkich kluczowych wskaźnikach wydajności¹⁰³.

Pełnoprawnymi bankami islamskimi w Pakistanie są: Meezan Bank, Bank Islami Pakistan, Al Baraka Bank, Dubai Islamic Bank Pakistan, Burj Bank. Pierwszym pełnoprawnym bankiem islamskim w Pakistanie był Meezan Bank, założony w 1997 r.¹⁰⁴. Jest to największy bank islamski na terenie kraju, z aktywami wynoszącymi 7 mld USD. Bank Meezan został uznany za najlepszy bank w Pakistanie. Tytuł ten otrzymał od Pakistan Banking Awards (najbardziej prestiżowe nagrody bankowe w tym kraju) oraz od licznych instytucji międzynarodowych, m.in. Islamic Financial News – Malezja, czy magazynu Global Finance – Nowy Jork¹⁰⁵.

Rysunek 6. Aktywa banków islamskich w Pakistanie

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów State Bank of Pakistan, <http://www.sbp.org.pk/pdf> (dostęp: 4.01.2020).

Rysunek 6. przedstawia aktywa islamskiego sektora bankowego w latach 2009-2019. W 2019 r. aktywa wynosiły 20,69 mld USD, co stanowi 14,9% udziału w całości aktywów sektora bankowego w Pakistanie. W 2009 r. aktywa zostały zarejestrowane na poziomie 2,31 mld USD, co stanowiło 5,6% udziału w całości aktywów sektora bankowego w Pakistanie. Od 2009 r. aktywa bankowości islamskiej w Pakistanie wzrosły o 18,38 mld USD. Stały wzrost

¹⁰³ State Bank of Pakistan Islamic Banking Department, „Islamic Banking Bulletin”, September 2019, <http://www.sbp.org.pk/ibd/bulletin/2019/Sep.pdf> (dostęp: 10.01.2019).

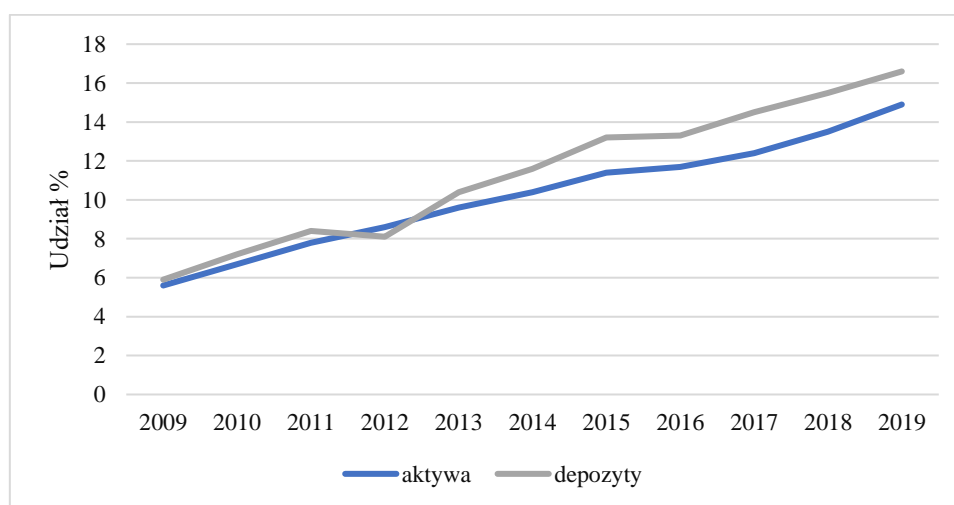
¹⁰⁴ M. M. S. Khan, *Islamic Banking in Pakistan: Challenges and Opportunities A Performance Based Analysis*, „Islamic Banking and Finance Review”, 2014, vol. 1 no. 1.

¹⁰⁵ Meezan Bank, <https://www.meezanbank.com/financial-information/>, (dostęp: 10.01.2020).

wartości aktywów banków islamskich w Pakistanie oznacza rozwój sektora bankowości islamskiej w tym kraju¹⁰⁶.

Na rysunku 7. przedstawiono procentowy udział aktywów oraz depozytów bankowości islamskiej w Pakistanie. Dostrzec można, że zarówno aktywa, jak i depozyty sektora bankowości islamskiej stale zwiększają swój udział w rynku. Jednak ich roczna procentowa zmiana wynosi średnio 1%. W latach 2009-2019 udział w rynku aktywów banków islamskich wzrósł o 9,3%, natomiast w przypadku depozytów odnotowano wzrost o 10,7%¹⁰⁷. W 2018 r. udział aktywów pakistańskich banków islamskich w światowym sektorze bankowości islamskiej wyniósł 1,3%, co dało Pakistanowi 10 miejsce na świecie¹⁰⁸.

Popularnym sposobem finansowania w Pakistanie jest *murabahah*. Finansowanie oparte na *murabahah* dominuje nie tylko w Pakistanie, ale również w większości innych islamskich sektorach bankowych krajów muzułmańskich. Odzwierciedla to kapitalistyczne podejście do bankowości. Finansowanie *murabahah* w 2019 r. osiągnęło 12,9% udział w rynku. Największy udział osiągnęło finansowanie za pomocą *dimishing musharakah* – 34,1%. Jednak ten sposób finansowania jest mieszanką *ijarah*, *murabahah* oraz *musharakah*, dlatego przyjmuje się, że najbardziej popularnym sposobem finansowania jest „czysta” *murabahah*.

Rysunek 7. Udział procentowy aktywów i depozytów banków islamskich w Pakistanie

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów State Bank of Pakistan, *op. cit.*, (dostęp: 7.01.2020).

Wskaźniki ROA i ROE dla sektora bankowości islamskiej w Pakistanie w latach 2015-2019 przedstawia tabela 4. Średnie wartości tych wskaźników z przedstawionego w tabeli okresu, wynoszą odpowiednio 0,61% dla ROA oraz 10,14% dla ROE. Najwyższy średni

¹⁰⁶ State Bank of Pakistan, Annual reports, <http://www.sbp.org.pk/reports/annual/index.htm> (dostęp: 13.01.2020).

¹⁰⁷ A. Rafay, *op. cit.*, s. 65.

¹⁰⁸ Islamic Financial Services Board, Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019, <https://ceif.iba.edu.pk/pdf/islamic-financial-services-industry-stability-report2019.pdf>, (dostęp: 1.03.2020).

wskaźnik ROA dla sektora bankowości islamskiej w Pakistanie, sektor ten uzyskał roku 2019 i wynosił on 0,89%. Najniższa wartość przypadła na rok 2015, kiedy ROA osiągnęło wartość 0,33%. Można zauważyć, że średnie wartości tego wskaźnika w okresie 2015-2019 odnotowywały stały wzrost. Na przestrzeni pięciu lat wartość ROA wzrosła o 0,56%. Podobnie jest w przypadku wskaźnika ROE. W przedstawionym okresie wartości tego wskaźnika co roku również odnotowywały wzrost. Również jak w przypadku ROA, najniższa i najwyższa wartość ROE przypada odpowiednio na rok 2015 i 2019. Najniższa wartość wynosiła 5,35%, a najwyższa 15,62%. Zatem wskaźnik ten na przestrzeni pięciu lat wzrósł o 10,27%.

Tabela 4. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Pakistanie w latach 2015-2019

Lata	ROA (%)	ROE (%)
2015	0,33	5,35
2016	0,42	7,04
2017	0,75	11,17
2018	0,68	11,52
2019	0,89	15,62
Średnia	0,61	10,14

Zródło: opracowanie własne na podstawie raportów State Bank of Pakistan, *op. cit.*, (dostęp: 3.02.2020).

Pomimo tego, że znaczenie bankowości islamskiej w Pakistanie nadal się zwiększa, to jednak wzrost ten jest bardzo powolny. Na początku XXI w., Centralny Bank Pakistanu ogłosił wizję uczynienia bankowości islamskiej pierwszym wyborem dla klientów bankowości w kraju. Bank oczekiwał, że do 2020 r. udział bankowości islamskiej w Pakistanie wyniesie 20%, podczas gdy w 2019 r. udział ten wynosił 14,9%¹⁰⁹. Tak wolny wzrost udziału bankowości islamskiej w tym kraju wynika z wielu czynników. Między innymi z tego, że Pakistan jest krajem rolniczym, gdzie ponad półowa ludności związana jest właśnie z sektorem rolniczym, podczas gdy sektor rolniczy został prawie całkowicie zignorowany przez bankowość islamską. Dziwi również fakt, że pakistańskie banki islamskie zignorowały sektor SME, kiedy przewidywany był dynamiczny rozwój tego sektora w kraju. Istotnym czynnikiem hamującym udział sektora bankowości islamskiej w całym sektorze bankowym jest również bardzo silna konkurencja ze strony banków konwencjonalnych. Banki islamskie w Pakistanie są mniej wydajne pod względem technicznym oraz technologicznym w porównaniu z ich konwencjonalnymi konkurentami¹¹⁰.

¹⁰⁹ State Bank of Pakistan, Annual reports, *op. cit.*, (dostęp; 13.01.2020).

¹¹⁰ A. Rafay, *op. cit.*, s. 69-72.

IFDI dla Pakistanu według raportu z 2019 r. osiąga wartość 59. Tym samym Pakistan należy do czołówki krajów, zajmując siódmą pozycję. Pod względem subindeksów, szczególnie korzystnie Pakistan wypada pod względem wiedzy, zajmując w tej kategorii trzecie miejsce na świecie. Równie dobrze wypada w kategorii rozpowszechniania wiedzy – miejsce czwarte. Tak wysokie miejsce Pakistan zdołał osiągnąć dzięki osiemnastu uniwersytetom, które oferują kierunki związane z finansami islamskimi. Wysoki wskaźnik rozpowszechniania wiedzy Pakistan zawdzięcza organizowanym seminariom oraz konferencjom. W 2019 r. było ich w sumie 54 podczas gdy na całym świecie było ich 439. Ponadto w Pakistanie działa również dużo prasy poświęconej tematyce finansów islamskich¹¹¹.

2.4. Wielka Brytania

Początek bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii przypisuje się na lata siedemdziesiąte XX w. Powołanie w 2001 r. komisji, zajmującej się ustaleniem barier prawnych dla rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii, znacznie przyczyniło się do rozwoju bankowości islamskiej w tym kraju. W skład tej komisji wchodzi: przedstawiciele rządu, brytyjski nadzór finansowy, banki oraz muzułmanie mieszkający w Wielkiej Brytanii. W 2004 r. na rynku brytyjskim działalność rozpoczął pierwszy w pełni islamski bank detaliczny – Islamic Bank of Britain (IBB). Powstanie IBB było kluczowym momentem w rozwoju bankowości muzułmańskiej na rynku brytyjskim. Była to pierwsza islamska instytucja finansowa, która otrzymała licencję od brytyjskiego nadzoru finansowego¹¹².

Początkowo jednak, działalność IBB budziła pewne kontrowersje wśród członków nadzoru finansowego. Mianowicie, problemem było bezpieczeństwo depozytów oraz rola rady szariatu. Rachunek depozytowy oferowany przez IBB opierał się na mechanizmie *mudarabah*, co oznacza, że środki powierzone przez depozytariusza są przeznaczane na sfinansowanie jakiegoś przedsięwzięcia. Wiąże się to z ryzykiem utraty powierzonych środków w przypadku, kiedy finansowane przedsięwzięcie przynosi straty. Natomiast w przypadku zysków dzieli się je pomiędzy bank a klienta banku. Zgodnie z prawem brytyjskim depozyty klientów są objęte ochroną, dlatego rachunki oparte na *mudarabah* były niezgodne z brytyjskim prawem. Ostatecznie udało się rozwiązać ten problem, umożliwiając klientom banku zrzeczenie się od tego prawa z pobudek religijnych¹¹³. Ponadto prawo brytyjskie wymaga od kierownictwa

¹¹¹ ICD-REFINITIV, Islamic Finance Development Report 2019. Shifting Dynamics, <https://www.zawya.com/ifg-publications/report/20191205080154949.pdf/>, (dostęp: 6.04.2020).

¹¹² I. Sobol, *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii*, „International Business and Global Economy”, 2016, no. 35/2.

¹¹³ *Ibidem*.

banku pewnych wymagań, które dotyczą m.in. edukacji ekonomicznej oraz doświadczenia związanego z sektorem finansowym. Wymagań tych nie mogą jednak spełnić islamscy uczeni, ze względu na brak odpowiedniego wykształcenia. W związku z tym nadzór finansowy musiał określić rolę rady szariatu. Należało określić, czy będzie ona organem zarządczym, czy będzie tylko organem doradczym. Ostatecznie zarządzono, że rada szariatu musi wykazać, że jej rola oraz obowiązki mają charakter jedynie doradczy i nie mogą w żaden sposób ingerować w decyzje zarządu banku¹¹⁴.

Wielka Brytania jest wiodącym centrum finansów islamskich poza Bliskim Wschodem oraz Azją południowo-wschodnią. Pod tym względem jest bezsprzecznym liderem w Europie. Stały rozwój sektora finansów islamskich oraz wzrastająca liczba ludności muzułmańskiej w Wielkiej Brytanii, doprowadziły do wzrostu liczby produktów oraz usług islamskich oferowanych w Wielkiej Brytanii. W coraz większym stopniu stanowią one konkurencję dla tradycyjnych instytucji finansowych.

W Wielkiej Brytanii trudno jest w pełni przedstawić wielkość sektora finansów islamskich. Niektóre z transakcji łączą bowiem elementy finansowania islamskiego, jak i konwencjonalnego. W islamskim systemie finansowym wszystkie transakcje muszą odbywać się na podstawie kontraktów dopuszczonych przez szariat. Dlatego w Wielkiej Brytanii islamskie produkty finansowe są zbudowane na podstawie jednej lub hybrydy tych kontraktów. Ponadto nie wszystkie dane finansowe banków są udostępniane¹¹⁵.

Obecnie (2020 r.) w Wielkiej Brytanii działa pięć w pełni zgodnych z prawem szariatu banków. Należą do nich: Al Rayan Bank (wcześniej Islamic Bank of Britain), Bank of London and the Middle East (BLME), QIB UK, Gatehouse Bank oraz Abu Dhabi Islamic Bank (ADIB). Ponadto na rynku brytyjskim działa ponad piętnaście banków konwencjonalnych i instytucji finansowych, które oferują islamskie usługi finansowe¹¹⁶. Wyróżnia się tutaj m.in., Deutsche Bank, Royal Bank of Scotland, czy Barclays.

Spośród wszystkich pełnoprawnych banków islamskich, jedynie Al Rayan Bank koncentruje się na oferowaniu usług detalicznych. Jest to jedyny bank islamski w kraju z obecnością na głównych ulicach¹¹⁷. Liczba klientów banku wynosi ponad 80 tysięcy. Uważa

¹¹⁴ I. Sobol, *Islamic Banking in the European Union Countries*, „European Integration Studies Journal”, 2015, no. 9.

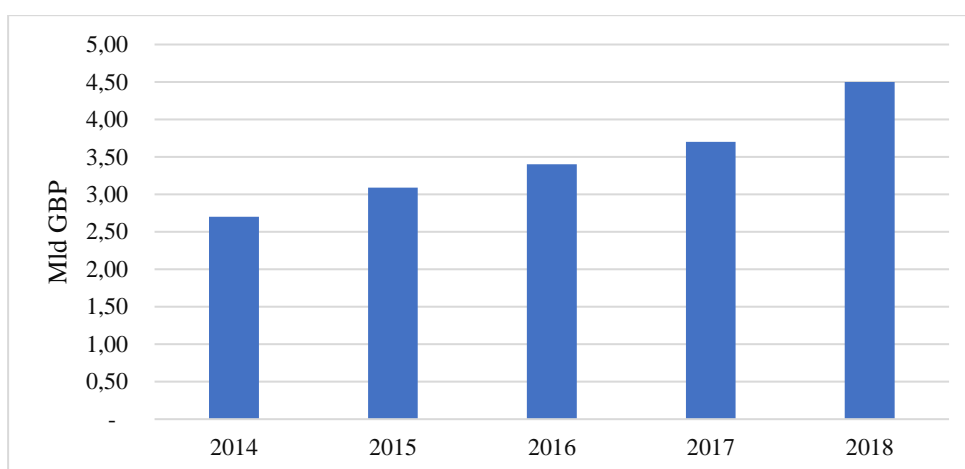
¹¹⁵ The City UK, *Global Trends in Islamic Finance and The UK Market 2019*, <https://www.thecityuk.com/assets/2019/Report-PDFs/7357b6cb9c/Global-trends-in-Islamic-finance-and-the-UK-market-2019.pdf>, (dostęp: 19.04.2020).

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ I. Sobol, *Islamic Banking in the European Union Countries*, *op. cit.*

się jednak, że ponad jedna trzecia klientów banku jest niemuzułmańska¹¹⁸. Raport Gatehouse Bank z 2019 r. dotyczący klientów korzystających z finansów islamskich, ujawnił, że 46% brytyjskich muzułmanów nigdy nie używało produktów finansowych zgodnych z prawem szariatu¹¹⁹.

Cztery pozostałe banki są to banki inwestycyjne. Swoje usługi dostarczają głównie klientom zamożnym oraz przedsiębiorcom. Świadczą one najczęściej usługi w zakresie zarządzania aktywami, finansowania handlu i inwestycji oraz *private equity*. Banki islamskie w Wielkiej Brytanii angażują się w finansowanie wielu projektów infrastrukturalnych. Dla przykładu można tutaj wyróżnić m.in. budowę wioski olimpijskiej, czy renowację elektrowni Battersa¹²⁰.

Rysunek 8. Aktywa banków islamskich w Wielkiej Brytanii

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków Al Rayan Bank, BLM, QIB UK, Gatehouse Bank, ADIB, Rasmala.

Na rysunku 8. przedstawiono aktywa banków islamskich w Wielkiej Brytanii w latach 2014-2018. W 2018 r. aktywa te wynosiły 4,5 mld GBP (brytyjski funt szterling) co stanowi wzrost o 40% w stosunku do roku 2014, kiedy aktywa banków islamskich wynosiły 2,7 mld GBP. Należy zauważyć, że w 2014 r. na terenie Wielkiej Brytanii działało sześć pełnoprawnych banków islamskich. Szóstym bankiem był European Islamic Investment Bank, który od 2015 r. działa pod nową nazwą – Rasmala Bank oraz nie jest już zaliczany do pełnoprawnych banków

¹¹⁸ The City UK, *Global Trends in Islamic Finance and The UK Market 2019*, *op. cit.*, (dostęp: 19.04.2020)

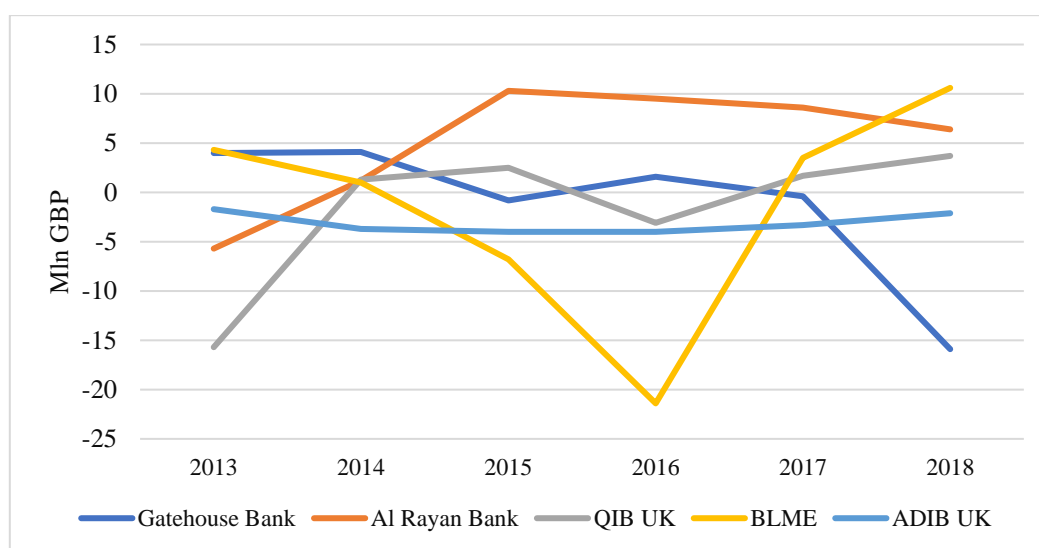
¹¹⁹ Gatehousebank, *The Gatehousebank, Islamic Finance Consumer Report 2019*, https://gatehousebank.com/downloads/Gatehouse_Bank_Islamic_Finance_Consumer_Report.pdf, (dostęp: 19.04.2020).

¹²⁰ I. Sobol, *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii*, *op. cit.*

islamskich. Aktywa pozostałych instytucji finansowych, które oferują usługi zgodne z prawem szariatu, w pierwszej połowie 2018 r. wynosiły około 4,1 mld GBP¹²¹.

Na tle aktywów całego sektora bankowego w Wielkiej Brytanii, którego aktywa w 2018 r. wynosiły 610 mld GBP, wartość aktywów banków islamskich jest bardzo niska, a ich udział w całym sektorze wynosi zaledwie 0,7%. Aktywa brytyjskich banków islamskich stanowią jedynie 0,3% wszystkich światowych aktywów sektora bankowości islamskiej¹²².

W porównaniu z udziałem Arabii Saudyjskiej, czy nawet Bahrajnu, udział aktywów brytyjskich banków islamskich na świecie wypada słabo. Choć bankowość islamska w Wielkiej Brytanii nie odgrywa znaczącej roli, to mimo wszystko jest to największe oraz najważniejsze centrum finansów islamskich w świecie zachodnim¹²³.

Rysunek 9. Zyski/Straty banków islamskich w Wielkiej Brytanii

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków Al Rayan Bank, BLM, QIB UK, Gatehouse Bank, ADIB.

Zarabianie pieniędzy w brytyjskiej bankowości islamskiej nie jest proste. Branża ta jest stosunkowo nowa, banki islamskie są małe oraz znacznie mniej popularne od ich konwencjonalnych konkurentów. Ponadto niskie stopy procentowe w Wielkiej Brytanii pogarszają rentowność banków. Również słaba jakość zarządzania bankami przyczynia się do wysokich strat. Zyski/straty banków islamskich przedstawiono na rysunku 9. W 2018 r. łączny zysk banków islamskich wynosił 2,7 mln GBP. Jest to wynik o 7,4 mln GBP gorszy w porównaniu z rokiem poprzednim. Największy zysk w 2018 r., wynoszący 10,6 mln osiągnął bank BLME. Natomiast Gatehouse Bank poniósł największą stratę, która wynosiła -15,9 mln

¹²¹ Growth Business UK, <https://www.growthbusiness.co.uk/sharia-start-up-funding-boom-as-uk-leads-in-islamic-finance-2556335/>, (dostęp: 20.04.2020).

¹²² Islamic Financial Services Board, *op. cit.*, (dostęp: 20.04.2020).

¹²³ I. Sobol, *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii*, *op. cit.*

GBP. W latach 2013-2018 banki islamskie łącznie ponosiły straty dwukrotnie. W roku 2013 była to strata -14,8 mln GBP oraz w roku 2016, kiedy straty banków wyniosły -17,4 mln GBP¹²⁴.

Wskaźniki ROA i ROE dla banków islamskich działających na terenie Wielkiej Brytanii przedstawiono za okres 2015-2018 w tabeli 5. Ukazane zostały średnie wartości tych wskaźników. Z tabeli wynika, że średnia wartość ROA i ROE z czterech lat przyjmuje wartości ujemne. Średnia ROA za okres 2015-2018 wynosi -0,43%. Natomiast średnia ROE za ten sam okres -0,92%. Jako, że wartości tych wskaźników powinny być jak najwyższe, to można wywnioskować, że rentowność brytyjskich banków jest na niskim poziomie. Od roku 2016 średnie wartości zarówno ROA jak i ROE odnotowywały ujemne wartości. Najwyższa średnia wartość ROA dla brytyjskich banków islamskich w przedstawionym okresie wynosiła zaledwie 0,07% w 2015 r. Najniższa natomiast wynosiła -0,84% w roku 2016. Najwyższa i najniższa wartość ROE, podobnie jak w przypadku wskaźnika ROA przypadła na rok 2015 i 2016, osiągając wskaźnik o wartości odpowiednio 1,83% oraz -3,33.

Tabela 5. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Wielkiej Brytanii w latach 2015-2018

Lata	ROA (%)	ROE (%)
2015	0,07	1,83
2016	-0,84	-3,33
2017	-0,40	-1,18
2018	-0,57	-1,00
Średnia	-0,43	-0,92

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków Al Rayan Bank, BLM, QIB UK, Gatehouse Bank, ADIB.

Pomimo niedużego udziału bankowości islamskiej w całym sektorze bankowym w Wielkiej Brytanii, sektor ten stale się rozwija. Oczekuje się dalszego wzrostu znaczenia finansów islamskich, a także samej bankowości islamskiej w tym kraju. Rozwój islamskiego sektora na Wyspach wspierany jest chociażby przez rząd brytyjski, który zmienia oraz dostosowuje zasady dotyczące finansów islamskich¹²⁵. Bankowość islamska w Wielkiej Brytanii napotyka jednak wiele przeszkód, które uniemożliwiają jej szybszy rozwój. Przede wszystkim problemem jest fakt, że Wielka Brytania nie jest krajem muzułmańskim. Pomimo tego, że ludności muzułmańskiej na Wyspach stale przybywa, to brytyjscy muzułmanie nie odczuwają silnej potrzeby do korzystania z usług bankowości islamskiej. Wybierają oni raczej usługi świadczone przez banki konwencjonalne. Bankowość islamska w Wielkiej Brytanii jest

¹²⁴ Mohammed Amin, https://www.mohammedamin.com/Islamic_finance.html, (dostęp: 21.04.2020).

¹²⁵ C. Engzell, *Islamic banks in the United Kingdom – Growth in the 21st century*, „Methods in Economic History and Research Paper”, 2008.

wciąż zjawiskiem nowym i mało rozpoznawalnym¹²⁶. Obecnie (2020 r.) w Wielkiej Brytanii brakuje wysoko wykwalifikowanych specjalistów z zakresu marketingu, sprzedaży i finansów islamskich co wpływa negatywnie na promocję sektora bankowości islamskiej w tym kraju. Pomimo wielu przeszkód hamujących rozwój bankowości islamskiej, oczekuje się stabilnego, ale powolnego rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii¹²⁷.

Wskaźnik IFDI dla Wielkiej Brytanii potwierdza, że jest to centrum finansów islamskich w świecie zachodnim. Według raportu z 2019 r. kraj ten osiągnął wskaźnik 12,2, co jest najlepszym wynikiem uzyskanym wśród wszystkich krajów niemuzułmańskich¹²⁸. Średnia dla wskaźnika IFDI w roku 2019 wynosiła około 10,8, co oznacza, że wynik uzyskany przez Wielką Brytanię jest lepszy od średniej światowej. Wielka Brytania najwyższy wynik otrzymała za subindeks CSR (27) oraz za wiedzę (15), wyprzedzając tym samym wiele państw muzulmańskich¹²⁹. Tak wysoki wskaźnik wiedzy Wielka Brytania osiągnęła poprzez organizację wielu kursów, seminariów oraz szkoleń. Ponadto brytyjskie uniwersytety umożliwiają studiowanie na kierunkach związanych z finansami islamskimi¹³⁰.

¹²⁶ L. Mishra, *islamic banking in UK, challenges & opportunities*, „International Journal of Academic Research and Development”, 2018, vol. 3, issue 1.

¹²⁷ W. A. Langah, *Islamic Banking in the UK: Challenges and Opportunities*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1349170, (dostęp: 4.05.2020).

¹²⁸ ICD-REFINITIV, *op. cit.*, (dostęp: 21.04.2020).

¹²⁹ ICD-REFINITIV, <https://www.zawya.com/islamic-finance-development-indicator/#>, (dostęp: 21.04.2020).

¹³⁰ I. Sobol, *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii*, *op. cit.*

RODZIAŁ 3. BANKOWOŚĆ ISLAMSKA W MALEZJI

3.1. Stan rozwoju bankowości islamskiej w Malezji

Malezja jest multikulturowym krajem, położonym w Azji Południowo-Wschodniej. Liczba ludności kraju wynosi 31,5 mln osób, a największą grupą etniczną w kraju są Malajowie – blisko ponad 50% całej populacji Malezji oraz Chińczycy – 20%. Religią dominującą jest islam, który wyznaje ponad 60% ludności kraju. Nawet w konstytucji Malezji podana jest definicja Malaja, która przedstawia Malaja, jako osobę wyznającą religię muzułmańską¹³¹. Mimo, że islam jest obecny zarówno w życiu politycznym i gospodarczym, to nigdy nie stanowił bariery dla modernizacji. Twierdzi się wręcz, że religia ta uczyniła z Kuala Lumpur wiodące regionalne centrum finansowe. Islam malezyjski uważany jest za tolerancyjny i pragmatyczny, dlatego finanse islamskie w Malezji cieszą się dużym zainteresowaniem nawet wśród nie muzułmanów.

Za początek finansów islamskich w Malezji uważa się rok 1963, kiedy to powstał Malaysia Muslim Pilgrims Savings Corporation. Był to fundusz oszczędnościowy dla muzułmanów, których celem było gromadzenie środków pieniężnych na pielgrzymkę do Mekki. W pierwszych dwudziestu latach działalności funduszu, zyskał on szerokie uznanie wśród Malezyjczyków. Postrzegany był jako islamskie przedsiębiorstwo inwestycyjne odnoszące ogromne sukcesy. Sukcesy te zachęciły malezyjski rząd do założenia w 1983 r. pierwszego pełnoprawnego islamskiego banku komercyjnego – Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB). Utworzenie BIMB możliwe było dzięki wprowadzeniu w 1983 r. islamskiej ustawy bankowej (Islamic Banking Act – IBA). Zapewniła ona malezyjskiemu bankowi centralnemu (Bank Negara Malaysia – BNM) nadzór nad bankami islamskimi w takim samym stopniu, jak nad innymi bankami działającymi w kraju¹³².

Islamski sektor finansowy w Malezji istnieje już od blisko 40 lat. Powstanie pierwszego pełnoprawnego banku islamskiego przyczyniło się do liberalizacji islamskiego systemu finansowego w kraju. Od tego czasu, działalność w Malezji rozpoczynały nowe islamskie instytucje bankowe¹³³. W 2019 r. pełnoprawnych banków islamskich w Malezji było szesnaście. W tabeli 6. przedstawiono listę banków islamskich działających w Malezji oraz ich aktywa w roku 2019. Większość banków posiada kapitał krajowy, a jedynie pięć banków

¹³¹ A. M. Venardos, *Islamic Banking & Finance in South-East Asia, Its Development & Future 3rd edition*, World Scientific, Singapore 2012, s. 118.

¹³² I. Sobol, *Islamic Banking – The Case of Malaysia*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2014, nr 370.

¹³³ A. M. Venardos, *op. cit.*, s. 126-127.

kapitał zagraniczny. Wiele z tych banków prowadzi działalność zarówno islamską, jak i konwencjonalną. Do tych banków należą m.in.: Maybank Group oraz Public Bank. W Malezji większość usług finansów islamskich dostępna jest w bankach islamskich, natomiast w islamskich oknach, dostępna jest tylko niewielka część produktów islamskich. Oprócz szesnastu banków islamskich, na terenie Malezji w 2019 r. działało 26 komercyjnych banków konwencjonalnych¹³⁴.

Tabela 6. Lista banków islamskich w Malezji oraz ich aktywa w roku 2019

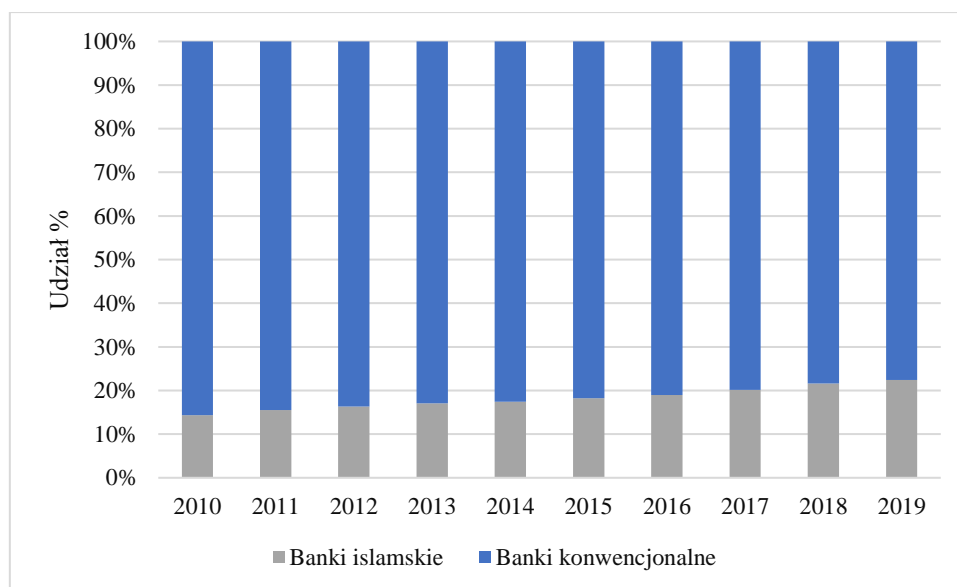
Bank	Kapitał krajowy/ zagraniczny	Aktywa (mld MYR)	Bank	Kapitał krajowy/ zagraniczny	Aktywa (mld MYR)
Maybank Islamic Berhad	krajowy	245,230	Bank Muamalat Malaysia Berhad	krajowy	22,885
CIMB Islamic Bank Berhad	krajowy	106,563	HSBC Amanah Malaysia Berhad	zagraniczny	20,748
RHB Islamic Bank Berhad	krajowy	75,609	OCBC Al-Amin Bank Berhad	zagraniczny	16,801
Bank Islam Malaysia Berhad	krajowy	75,300	Alliance Islamic Bank Berhad	krajowy	13,080
Public Islamic Bank Berhad	krajowy	68,877	AmBank Islamic Berhad	krajowy	9,724
MBSB Bank Berhad	krajowy	49,787	Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad	zagraniczny	9,208
Hong Leong Islamic Bank Berhad	krajowy	37,466	Standard Chartered Saadiq Berhad	zagraniczny	7,523
Affin Islamic Bank Berhad	krajowy	23,225	Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad	zagraniczny	6,518

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Negara Malaysia, <https://www.bnm.gov.my/>, (dostęp: 1.05.2020), oraz sprawozdań finansowych banków dostępnych na stronach internetowych banków.

Największym bankiem islamskim w Malezji jest Maybank Islamic. Aktywa tego banku w 2019 r. wynosiły ponad 245 mld MYR (ringgit) . Wielkość aktywów drugiego pod tym względem banku CIMB jest niższa o blisko 140 mld MYR. Trzy najmniejsze banki są bankami z kapitałem zagranicznym, a ich aktywa nie przekroczyły w 2019 r. 10 mld MYR. Dla porównania, największym bankiem konwencjonalnym w Malezji jest Malayan Banking Berhad, którego aktywa w 2019 r. wyniosły 834,413 mld MYR. Największy bank islamski jest więc ponad trzykrotnie mniejszy od największego banku konwencjonalnego działającego na

¹³⁴ I. Sobol, *Rozwój bankowości islamskiej...*, op. cit., s. 149-151.

terenie Malezji¹³⁵. Aktywa całego sektora bankowego w Malezji wynosiły w 2019 r. 2,831 bln MYR. Natomiast aktywa banków islamskich osiągnęły wartość 835,193 mld MYR. Oznacza to, że udział aktywów banków islamskich w całym sektorze bankowym w Malezji w 2019 r. wyniósł 29%¹³⁶. Można więc zauważyć, że aktywa największego banku islamskiego w Malezji stanowią 30% całego islamskiego sektora bankowego w kraju.

Rysunek 10. Udział procentowy aktywów banków islamskich w Malezji

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznych statystyk Banku Negara Malaysia, https://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_publication&pg=en_msb&lang=en&mnt=12&yr=2019, (dostęp: 2.05.2020).

Rysunek 10. przedstawia procentowy udział aktywów islamskiego sektora bankowego w stosunku do aktywów całego sektora bankowego w Malezji, na przestrzeni lat 2010-2019. Jak można zauważyć, od roku 2010 udział procentowy aktywów malezyjskich banków islamskich stale rośnie. Pod koniec 2010 r. udział ten wynosił 17%, a w grudniu 2019 r. wzrósł do 29%. Oznacza to więc wzrost o 12% na przestrzeni dziesięciu lat. Szacuje się, że do 2030 r. połowę aktywów całego sektora bankowego będą stanowiły aktywa banków islamskich¹³⁷.

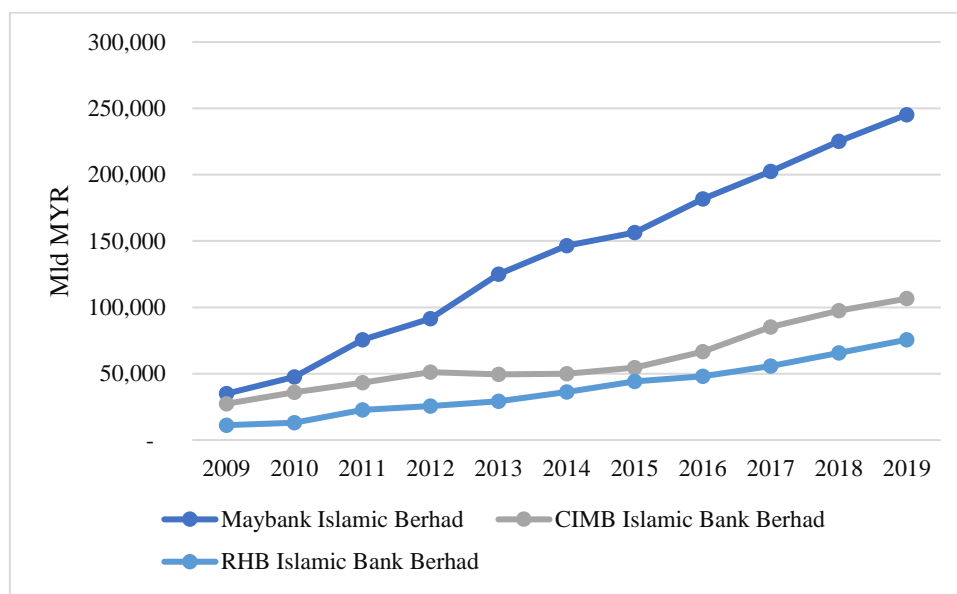
Istotną rolę w rozwoju islamskiego sektora bankowego w Malezji odegrał Maybank Islamic. Jak można zauważyć na rysunku 11., Maybank jest największym malezyjskim bankiem islamskim nieprzerwanie od 2009 r. Z rysunku tego wynika, że do roku 2010 wartość aktywów banków przedstawionych na rysunku była do siebie zbliżona. W kolejnych latach

¹³⁵ Bank Negara Malaysia, <https://www.bnm.gov.my/>, (dostęp: 1.05.2020).

¹³⁶ Bank Negara Malaysia, Monthly Highlights and Statistics December 2019, https://www.bnm.gov.my/files/publication/msb/2019/12/ebook_12.pdf, (dostęp: 02.2019).

¹³⁷ Association of Islamic Banking and Financial Institutions Malaysia, <https://aibim.com/news/half-malaysia-banking-assets-to-be-islamic>, (dostęp: 2.05.2020).

nastąpił gwałtowny wzrost wartości aktywów Maybank Islamic. W 2009 r. udział aktywów tylko banku Maybank Islamic, w całym sektorze bankowości islamskiej w Malezji wynosił 16%. W roku 2019 udział ten wynosił już 30%. Aktywa trzech największych banków islamskich wynosiły w 2009 r. ponad 73 mld MYR, co stanowiło 33% udział w całym sektorze bankowości islamskiej. W 2019 r. aktywa tych banków wynosiły już ponad 427 mld MYR, a ich udział w całym sektorze wyniósł 52%.

Rysunek 11. Aktywa trzech największych banków islamskich w Malezji

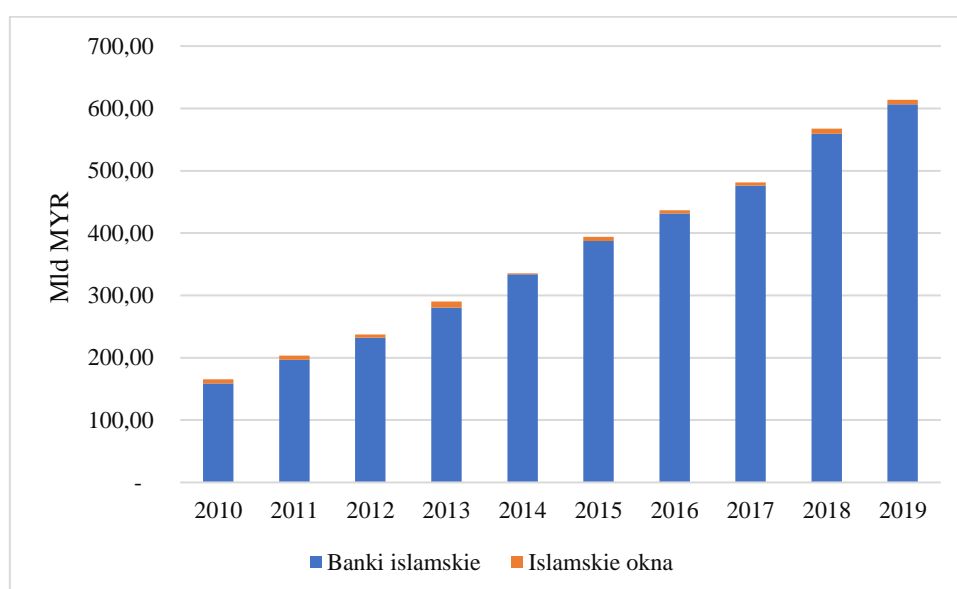
Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków.

Islamskie produkty finansowe mogą być klasyfikowane w zależności od kontraktu islamskiego. Wszystkie produkty finansów islamskich w Malezji muszą zostać zatwierdzone przez bank centralny tego kraju. Mimo, że istnieje wiele produktów finansów islamskich, to ich nazwy mogą być podobne. Wynika to z faktu, że umowy, zasady oraz poglądy mogą być odmiennie interpretowane przez naukowców i prawników, którzy określają zgodność produktów z szariatem¹³⁸. Udzielane przez banki islamskie kredyty stanowią najistotniejszą część ich aktywów¹³⁹. Na rysunku 12. przedstawiono wartość finansowania dostarczanego przez banki islamskie oraz islamskie okna w Malezji, w latach 2010-2019. Można zauważyć, że wartość finansowania dostarczana przez islamskie instytucje finansowe odnotowuje stały sukcesywny wzrost. W roku 2010 wartość ta wynosiła łącznie 159,354 mld MYR, z czego jedynie 6,62 mld MYR dostarczanych było przez islamskie okna bankowe. W 2019 r. wartość

¹³⁸ N. A. Aris, *et al.*, *Islamic Banking Products: Regulations, Issues and Challenges*, „The Journal of Applied Business Research”, 2013, vol. 29, nr 4.

¹³⁹ I. Sobol, *Rozwój bankowości islamskiej...*, *op. cit.*, s. 154.

finansowania wynosiła łącznie 613,860 mld MYR. Jest to więc prawie czterokrotny wzrost w porównaniu z rokiem 2010. Wartość finansowania dostarczona przez islamskie okna w roku 2019, wynosiła zaledwie 7,13 mld MYR, co stanowiło jedyne 1,2% udziału w całości finansowania dostarczanego przez sektor bankowości islamskiej. Finansowanie dostarczane przez islamskie okna, nie charakteryzuje się dynamicznym wzrostem. W latach 2010-2019 wartości te nigdy nie przekroczyły 10 mld MYR. Najlepszy wynik pod tym względem, islamskie okna uzyskały w roku 2013, kiedy wartość finansowania osiągnęła 9,54 mld MYR. Natomiast najgorszy pod tym względem był kolejny rok, kiedy wartość ta wynosiła zaledwie 1,74 mld, zatem był to spadek o blisko 7,8 mld MYR. Niskie wartości dostarczanego przez islamskie okna finansowania wynikają z tego, że oddziały te oferują jedynie niektóre z dostępnych produktów finansowych¹⁴⁰.

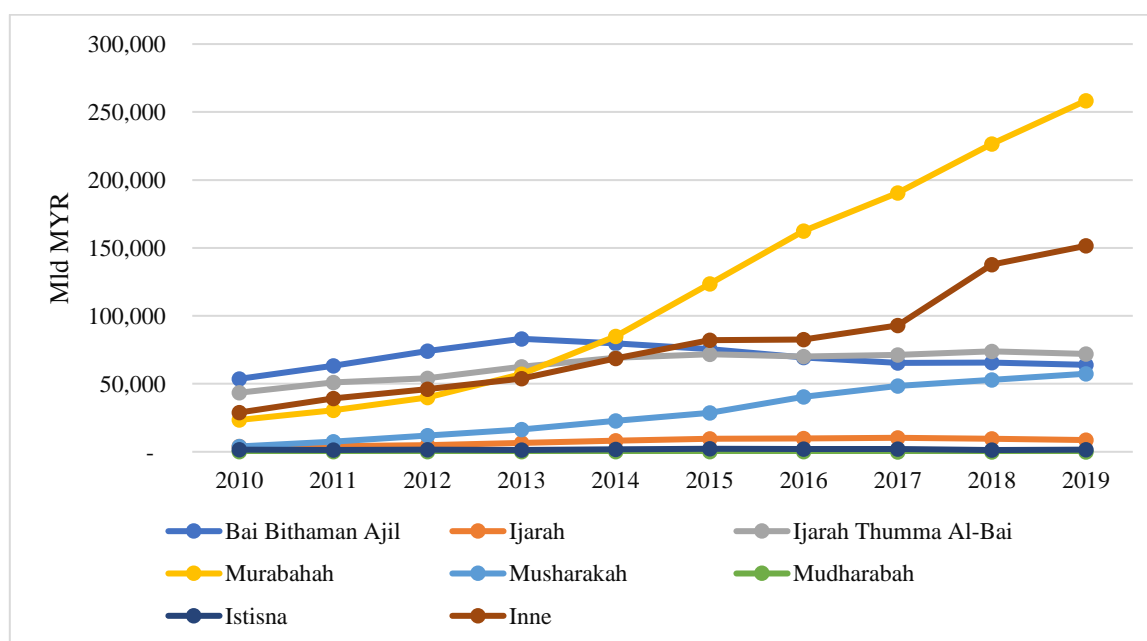
Rysunek 12. Wartość finansowania dostarczanego przez banki islamskie oraz okna islamskie w Malezji

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznych statystyk Banku Negara Malaysia, *op. cit.*, (dostęp: 8.05.2020).

Na rysunku 13. przedstawiono wartości poszczególnych form finansowania w latach 2010-2019. Z rysunku wynika, że największy udział w finansowaniu dostarczanych przez banki islamskie w 2019 r. miały transakcje oparte na *murabahah*. W 2019 r. wartość tych transakcji wynosiła 258,317 mld MYR. Jeszcze w 2010 r. wartość tych transakcji wynosiła blisko 23,5 mld MYR. Oznacza to więc jedenastokrotny wzrost wartości tych transakcji w latach 2010-2019. Zbyt ekspansywne wykorzystywanie *murabahah* jest jednym z problemów malezyjskich

¹⁴⁰ R. Nakagawa, *The Evolution of Islamic Finance in Southeast Asia: The Case of Malaysia*, „The Journal of Applied Business Research”, 2009, vol. 25, nr 1.

banków islamskich. Należy zaznaczyć, że charakterystyczne dla malezyjskiego rynku bankowości islamskiej jest to, że instrumenty działające w oparciu o PLS, nie mają tak dużego znaczenia. Kwestia ta budzi wiele kontrowersji oraz jest szeroko krytykowana przez islamskich uczonych. Dlatego też finansowanie oparte na *mudharabah* osiąga najmniejsze wartości oraz charakteryzuje się tendencją spadkową¹⁴¹. W 2010 r. wartość tych transakcji osiągnęła zaledwie 276 mln MYR, co stanowiło zaledwie 0,17% udziału w całym finansowaniu dostarczanym przez banki islamskie. Natomiast w 2019 r. wartość wyniosła jedynie 44 mln MYR, a ich udział w całości działalności pożyczkowej banków spadł niemal do 0%. Odwrotny jednak trend obserwuje się, jeżeli chodzi o pożyczki udzielane w oparciu o mechanizm *musharakah*. Charakteryzują się one tendencją wzrostową i w 2019 r. osiągnęły wartość 57,443 mld MYR, stanowi to zatem wzrost wartości o 93%.

Rysunek 13. Wartości form finansowania dostarczanych przez banki islamskie w Malezji

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznych statystyk Banku Negara Malaysia, *op. cit.*, (dostęp: 8.05.2020).

Transakcja opierająca się na mechanizmie *musharakah* może być stosowana w zamian za transakcje *bai bithaman ajil*, które przez uczonych szariatu uznawane są za transakcje kontrowersyjne. Są one wykorzystywane przede wszystkim do finansowania nieruchomości. Od roku 2013 obserwuje się spadek znaczenia tego sposobu finansowania. Do 2013 r. był to najczęściej stosowany sposób finansowania dostarczany przez banki islamskie Malezji. Jego wartość w 2013 r. wynosiła ponad 83 mld MYR, co stanowiło 24,8% udziału w finansowaniu

¹⁴¹ I. Sobol, *Rozwój bankowości islamskiej...*, *op. cit.*, s. 156.

dostarczonym przez malezyjskie banki islamskie. W 2019 r. wartość ta spadła do 64 mld MYR, a udział tych transakcji w całości finansowania spadł do 10%. Malezja jest krajem, który jest szczególnie liberalny jeżeli chodzi o dopuszczanie instrumentów, które są podobne do ich tradycyjnych odpowiedników. To między innymi ten liberalizm przyczynił się do gwałtownego rozwoju bankowości islamskiej w Malezji, czyniąc ten kraj jednym z najważniejszych ośrodków finansów islamskich na świecie. Jednak z drugiej strony, wykorzystywanie kontrowersyjnych instrumentów, które nie do końca są zgodne z prawem szariatu, negatywnie wpłynęło na postrzeganie bankowości islamskiej zarówno w Malezji jak i na świecie¹⁴².

Tabela 7. Indeks IFDI w 2019 r. dla Malezji, Bahrajnu, Arabii Saudyjskiej, Pakistanu oraz Wielkiej Brytanii

Państwo	Indeks IFDI	Rozwój ilościowy	Wiedza	Dobre praktyki w zakresie ładu korporacyjnego	CSR	Rozpowszechnianie wiedzy
Malezja	151	96	188	94	43	151
Bahrajn	71	57	56	92	49	100
Arabia Saudyjska	60	56	47	38	91	67
Pakistan	56	22	77	66	30	88
Wielka Brytania	12	2	15	11	27	7
Średnia wskaźnika	11	6	10	8	14	16

Zródło: opracowanie własne na podstawie ICD-REFINITIV, Islamic Finance Development Report 2019. Shifting Dynamics, <https://www.zawya.com/ifg-publications/report/20191205080154949.pdf/>, (dostęp: 10.05.2020) oraz <https://www.zawya.com/islamic-finance-development-indicator/#>, (dostęp: 10.05.2020).

Tabela 7. przedstawia indeks IFDI w 2019 r. w Malezji oraz krajach omówionych w rozdziale 2. Liderem na świecie w 2019 r. była Malezja osiągając wartość wskaźnika 151. Drugi na świecie był Bahrajn ze wskaźnikiem ponad dwukrotnie mniejszym. Biorąc pod uwagę wskaźniki subindeksów, Malezja zajmuje pierwsze miejsce w każdym, z wyjątkiem subindeksu CSR, gdzie zajmuje dopiero miejsce jedenaste. Najwyższe wskaźniki Malezja uzyskała dla wiedzy oraz rozpowszechniania wiedzy¹⁴³. Takie wartości, Malezja osiągnęła dzięki działającym na terenie kraju instytucjom związanym z finansami islamskimi, które zajmują się organizowaniem wszelkich szkoleń, kursów i konferencji. W 2019 r. w Malezji odbyło się 60 seminariów oraz 24 konferencje, które były poświęcone tematyce finansów islamskich.

¹⁴² *Ibidem.*, s. 156.

¹⁴³ ICD-REFINITIV, Islamic Finance Development Report 2019..., *op. cit.*, (dostęp: 10.05.2020).

Ponadto większość malezyjskich uniwersytetów umożliwia naukę w zakresie finansów islamskich. W 2019 r. działalność prowadziło 39 instytucji, oferujących zdobycie stopnia naukowego w finansach islamskich oraz 69 instytucji, prowadzących przedmioty poświęcone tematyce finansów islamskich¹⁴⁴.

3.2. Analiza rentowności aktywów banków islamskich w Malezji

Do analizy rentowności aktywów banków islamskich w Malezji wykorzystano wskaźnik ROA (*return on assets*). Inaczej wskaźnik ten jest określany jako stopa zwrotu z aktywów ogółem. ROA ukazuje zdolność majątku, do generowania zysku netto dla właścicieli danego przedsiębiorstwa. Obliczany jest, jako iloraz zysku netto oraz aktywów ogółem. Kondycja finansowa danego przedsiębiorstwa jest tym lepsza, im wyższy jest wskaźnik rentowności aktywów¹⁴⁵. Wyższy wskaźnik oznacza, że bank jest bardziej efektywny w wykorzystaniu aktywów w generowaniu dochodu netto. Wyższy wskaźnik oznacza również, że wyniki banku są bardziej efektywne, ponieważ stopa zwrotu będzie większa. Zwiększa się zatem atrakcyjność banku dla inwestorów¹⁴⁶. Wskaźnik ten należy do grupy najważniejszych wskaźników finansowych¹⁴⁷.

Analizę wskaźnika ROA przeprowadzono dla wszystkich banków islamskich, działających w okresie 2012-2019 w Malezji. W tabeli 4. przedstawiano wartości wskaźnika ROA dla poszczególnych malezyjskich banków islamskich oraz średnią wartość tych wskaźników dla wszystkich banków islamskich działających w tym kraju w poszczególnych latach. Z tabeli 4. wynika, że średnia wartość wskaźnika ROA dla wszystkich banków islamskich najwyższą wartość osiągnęła w latach 2012 i 2013, osiągając wartość 0,86%. W latach 2014-2015 wartość ROA odnotowywała spadek w sektorze, osiągając w 2015 r. wskaźnik o wartości 0,58% - najniższa wartość w badanym okresie. W 2016 r. wartość wyniosła 0,59%. Był to więc wzrost o zaledwie 0,01% w stosunku do roku poprzedniego. Jedną z przyczyn pogorszenia wartości ROA w latach 2014-2015 były straty jakie poniosły banki z kapitałem zagranicznym w tym okresie. Spadek wartości ROA, źle świadczy o sytuacji dla całego sektora w tym okresie. Oznacza to bowiem gorszą efektywności wykorzystania majątku banków¹⁴⁸. Od roku 2017 sytuacja ta zaczęła się poprawiać, a średnia wartość ROA w tym roku

¹⁴⁴ ICD REFINITIV, <https://www.zawya.com/islamic-finance-development-indicator/#>, (dostęp: 10.05.2020).

¹⁴⁵ A. Motylska-Kuźma, J. Wieprow, *Decyzje finansowe w przedsiębiorstwie*, Difin, Warszawa 2013, s. 49-50.

¹⁴⁶ J. M. Wahlen, S.P. Baginski, M.T. Bradshaw, *Financial Reporting, Financial Statement Analysis, and Valuation A Strategic Perspective*, CENAGE, Boston 2017, s.201.

¹⁴⁷ A. Kopiński, *Analiza finansowa banku*, PWE, Warszawa 2008, s. 157.

¹⁴⁸ E. Śnieżek, F. Czechowski, S. Doroba, *Ewolucja rachunkowości w teorii i praktyce gospodarczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 212.

wyniosła 0,66%, co stanowi wzrost o 0,07% w porównaniu z rokiem poprzednim. W 2019 r. wartość wskaźnika wzrosła do 0,75%, co w porównaniu z rokiem 2016 stanowi wzrost o 0,16%. Wzrost wskaźnika ROA w latach 2017-2019 oznacza efektywniejsze wykorzystanie aktywów malezyjskich banków islamskich, a także wzrost wydajności zarządczej w tych bankach¹⁴⁹.

Tabela 8. Wskaźnik ROA (%) dla banków islamskich w Malezji w latach 2012-2019

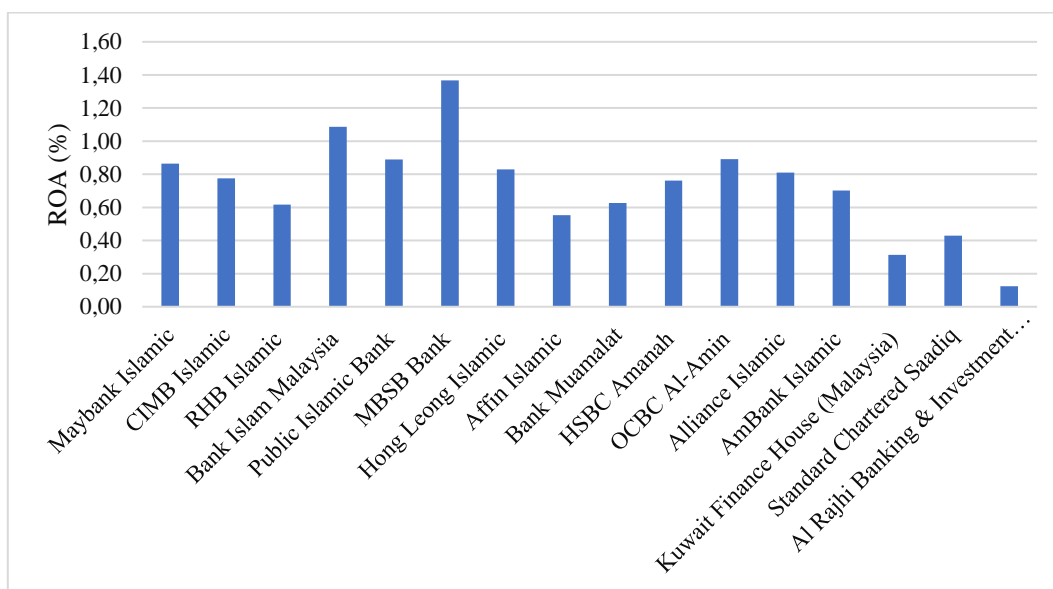
Bank	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Maybank Islamic Berhad	0,97	0,84	0,82	0,78	0,74	0,86	0,88	1,03
CIMB Islamic Bank Berhad	0,78	0,74	0,78	0,74	0,82	0,75	0,85	0,74
RHB Islamic Bank Berhad	0,61	0,57	0,62	0,58	0,67	0,66	0,66	0,57
Bank Islam Malaysia Berhad	1,20	1,20	1,10	1,10	1,00	1,10	1,00	1,00
Public Islamic Bank Berhad	1,40	1,04	0,93	0,75	0,81	0,72	0,76	0,71
MBSB Bank Berhad	1,69	1,70	2,69	0,63	0,47	0,93	1,41	1,41
Hong Leong Islamic Bank Berhad	0,51	1,04	0,83	0,86	0,77	0,78	0,90	0,95
Affin Islamic Bank Berhad	0,63	0,48	0,52	0,63	0,74	0,45	0,44	0,53
Bank Muamalat Malaysia Berhad	0,33	0,79	0,74	0,37	0,59	0,64	0,75	0,81
HSBC Amanah Malaysia Berhad	1,10	0,99	0,87	0,63	0,50	0,49	0,80	0,72
OCBC Al-Amin Bank Berhad	0,66	1,06	0,52	0,94	0,99	1,21	0,80	0,95
Alliance Islamic Bank Berhad	1,27	0,81	0,74	0,66	0,53	0,77	0,75	0,96
AmBank Islamic Berhad	0,86	0,79	0,67	0,60	0,61	0,70	0,65	0,74
Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad	0,71	1,00	0,86	-0,33	-0,27	0,08	0,18	0,27
Standard Chartered Saadiq Berhad	0,91	0,59	0,11	0,13	0,35	0,30	0,55	0,49
Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad	0,20	0,05	0,07	0,16	0,08	0,12	0,15	0,16
Średnia wskaźnika banków za podany okres	0,86	0,86	0,80	0,58	0,59	0,66	0,72	0,75

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków.

Jak można zauważyć w tabeli 8., jedynie Bank Islam Malaysia Berhad zdołał utrzymać wskaźnik ROA na poziomie wyższym, niż średnia tego wskaźnika dla całego sektora, w każdym z analizowanych lat. W latach 2012-2019 wskaźnik ROA tego banku utrzymywał się powyżej 1%. W analizowanych latach, najniższe wartości ROA posiadały trzy spośród pięciu banków islamskich z kapitałem zagranicznym (kapitał banków przedstawiony w tabeli 6.). Są to odpowiednio: Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad, Standard Chartered Saadiq

¹⁴⁹ M. Abduh, Y. Idrees, *Determinants of Islamic Banking Profitability in Malaysia*, „Australian Journal of Basic and Applied Sciences”, 2013, vol. 7.

Berhad oraz Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad. Kuwait Financial House (Malaysia), jako jedyny z przedstawionych banków odnotował ujemne wartości ROA. Nastąpiło to w roku 2015, kiedy wartość ROA tego banku wynosiła -0,33% oraz w 2016, kiedy wartość tego wskaźnika wyniosła -0,27%. Niska rentowność islamskich banków z kapitałem zagranicznym wynika z trudności z jakimi spotkały się te banki rozpoczynając działalność na malezyjskim rynku. Należy dodać, że banki te rozpoczynały swoją działalność w Malezji w podobnym czasie (pierwsza połowa XX w.), kiedy to nastąpiła liberalizacja usług finansowych w Malezji. Banki te zetknęły się z ogromną konkurencją ze strony banków z kapitałem krajowym, które cieszyły się już sporym zaufaniem klientów. Ponadto ponosiły one straty w wyniku wielu błędnie podejmowanych decyzji biznesowych¹⁵⁰.

Rysunek 14. Średnia wartość ROA islamskich banków w Malezji za lata 2012-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków.

Rysunek 14. przedstawia wartości ROA malezyjskich banków islamskich, przedstawione jako średnia wartości wskaźnika za lata 2012-2019. Z powyższego rysunku wynika, że najwyższą rentowność aktywów posiada MBSM Bank, którego średnia roczna wartość ROA w latach 2012-2019 wynosi 1,37%. Najwyższy poziom ROA, bank ten osiągnął w roku 2014 i wynosił on 2,69%. Natomiast w roku 2016, wartość ROA dla tego banku była najniższa i wynosiła zaledwie 0,47%. Wysokie średnie roczne wartości uzyskały również m.in.: Bank Islam Malaysia – 1,09%, Public Islamic Bank – 0,89% oraz Maybank Islamic – 0,87%. Jeden z banków z kapitałem zagranicznym, również osiągnął wysoki średni roczny wskaźnik

¹⁵⁰ I. Sobol, *Rozwój bankowości islamskiej...*, op. cit., s. 165-166.

ROA. Był to OCBC Al-Amin Bank Berhad, który osiągnął taką samą wartość tego wskaźnika, jak Public Islamic Bank – 0,89%.

Najniższa średnia wartość wskaźnika ROA w latach 2012-2019, w sektorze bankowości islamskiej wynosiła 0,12% i należała do banku Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad. Najwyższą wartość wskaźnika bank osiągnął w roku 2012 – 0,20%, a najniższą w roku 2013 – 0,05%. Jak już wcześniej wspomniano, banki z najniższą rentownością aktywów w sektorze bankowości islamskiej w Malezji są bankami z kapitałem zagranicznym. Są to banki: Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad oraz Standard Chartered Saadiq Berhad. Średni roczny wskaźnik rentowności pierwszego z nich wynosi 0,31%, a wskaźnik drugiego – 0,43%. W latach 2012-2019 były to więc banki o najgorszej sytuacji finansowej.

Niskie wartości wskaźnika ROA w bankach islamskich, mogą być spowodowane przez różne czynniki. Można do nich zaliczyć chociażby fakt, że koszty związane z działalnością banków islamskich są wyższe, niż np. w przypadku banków konwencjonalnych. Wynika to z tego, że w bankach islamskich jest konieczność posiadania rady szariatu, która stanowi kolejny organ w banku. Kolejną przyczyną, która może negatywnie wpływać na rentowność aktywów banków islamskich są skomplikowane instrumenty finansowe wykorzystywane przez banki. Przeprowadzenie danej operacji finansowej bardzo często wymaga zatrudnienia dodatkowych specjalistów, którzy za swoją pracę pobierają dodatkową opłatę, np. brokerzy. Na niski poziom wskaźnika ROA może wpływać również złe zarządzanie ryzykiem¹⁵¹. Przykład ten obrazuje chociażby bank Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad¹⁵².

3.3. Analiza rentowności kapitałów własnych banków islamskich w Malezji

Do analizy rentowności kapitałów własnych banków islamskich w Malezji użyto wskaźnika ROE (*return on equity*). Wskaźnik ten określany jest również jako stopa zwrotu z kapitałów własnych¹⁵³. Obliczany jest jako iloraz zysku netto oraz kapitałów własnych. Oznacza zatem ile zysku jest w stanie wygenerować jednostka zaangażowanego kapitału¹⁵⁴. Wartość ROE podobnie jak ROA, powinna być jak najwyższa, ponieważ im wyższa wartość wskaźnika, tym większe prawdopodobieństwo uzyskania wysokiej nadwyżki finansowej¹⁵⁵. ROE jest wskaźnikiem szczególnie pomocnym dla inwestorów, ponieważ wskaźnik umożliwia

¹⁵¹ *Ibidem*, s. 173,

¹⁵² Kuwait Finance House, <https://www.kfh.com.my/malaysia/personal.html>, (dostęp: 12.05.2020).

¹⁵³ A. Motylska-Kuźma, J. Wieprow, *op. cit.*, s. 49-50.

¹⁵⁴ I. Sobol, *Rozwój bankowości islamskiej...*, *op. cit.*, s. 162.

¹⁵⁵ A. Motylska-Kuźma, J. Wieprow, *op. cit.*, s. 50.

porównanie zysków, uzyskanych z różnych inwestycji, wspierając tym samym proces decyzyjny przy lokowaniu kapitału¹⁵⁶.

Analizę wskaźnika ROE przeprowadzono dla tych samych banków, w tym samym okresie jak w przypadku wskaźnika ROA. Tabela 9. przedstawia wartość wskaźnika ROE dla poszczególnych banków islamskich działających w Malezji oraz średnią wartość wskaźnika dla wszystkich tych banków w latach 2012-2019. Średnia wartość ROE dla banków islamskich w Malezji od roku 2012 posiada tendencję spadkową. Wzrost ROE nastąpił dopiero w roku 2017. W 2012 r. średnia wartość ROE kształtowała się na poziomie 12,69%. Wartość ta odnotowywała spadek do roku 2016, kiedy średnia wartość ROE wynosiła 8,16%. Nastąpił więc spadek o 4,53%. W roku 2017 średnia wartość tego wskaźnika wzrosła z 8,16% do 8,58%. Od tego roku, wartość ta wykazywała tendencję wzrostową, osiągając w 2019 r. 9,38%. Najniższą średnią wartość ROE sektor bankowości islamskiej w Malezji odnotował w roku 2016, kiedy jego wartość wynosiła 8,16%, a najwyższą w roku 2012, kiedy wartość ROE wyniosła 12,69%. Wartość ROE pomiędzy rokiem 2012 a 2019 spadła o 3,31%. Spadek wartości ROE nie jest korzystną sytuacją dla całego sektora, ponieważ oczekuje się, że wartość tego wskaźnika będzie jak najwyższa¹⁵⁷.

Tabela 9. Wskaźnik ROE (%) banków islamskich w Malezji w latach 2012-2019

Bank	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Maybank Islamic Berhad	19,50	16,31	15,53	14,67	14,72	18,66	18,86	22,78
CIMB Islamic Bank Berhad	17,11	13,69	12,19	11,20	13,09	13,36	15,06	12,44
RHB Islamic Bank Berhad	9,20	8,21	9,96	10,21	11,09	11,09	10,74	9,04
Bank Islam Malaysia Berhad	14,60	15,30	14,40	13,10	11,80	12,10	11,50	11,80
Public Islamic Bank Berhad	17,97	13,78	13,34	11,49	11,28	9,80	10,43	9,84
MBSB Bank Berhad	29,84	27,33	21,68	5,30	3,00	5,85	8,25	8,35
Hong Leong Islamic Bank Berhad	9,63	16,76	14,97	12,12	10,86	11,01	12,52	12,86
Affin Islamic Bank Berhad	11,30	8,39	9,21	8,87	9,72	5,10	6,12	6,36
Bank Muamalat Malaysia Berhad	4,87	10,47	8,58	4,54	6,76	7,14	7,81	9,92
HSBC Amanah Malaysia Berhad	12,81	12,23	10,76	8,41	5,35	5,34	8,93	7,77
OCBC Al-Amin Bank Berhad	9,77	18,06	8,94	13,96	13,35	14,35	8,77	9,93
Alliance Islamic Bank Berhad	14,43	9,41	8,74	9,20	6,44	9,01	9,31	12,19
AmBank Islamic Berhad	12,77	12,14	10,05	9,82	8,79	8,81	7,16	8,85
Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad	4,21	5,99	5,28	-2,15	-1,84	0,47	1,01	1,38

¹⁵⁶ *Ibidem*, s. 51.

¹⁵⁷ M. Kędzior, J. Krasnodomska, *Analiza finansowa, jako narzędzie oceny działalności banku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2008, nr 785.

Standard Chartered Saadiq Berhad	13,13	8,79	1,83	2,52	5,30	3,73	6,43	5,21
Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad	1,94	0,44	0,67	1,61	0,91	1,44	1,60	1,33
Średnia wskaźnika banków za podany okres	12,69	12,33	10,38	8,43	8,16	8,58	9,03	9,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków.

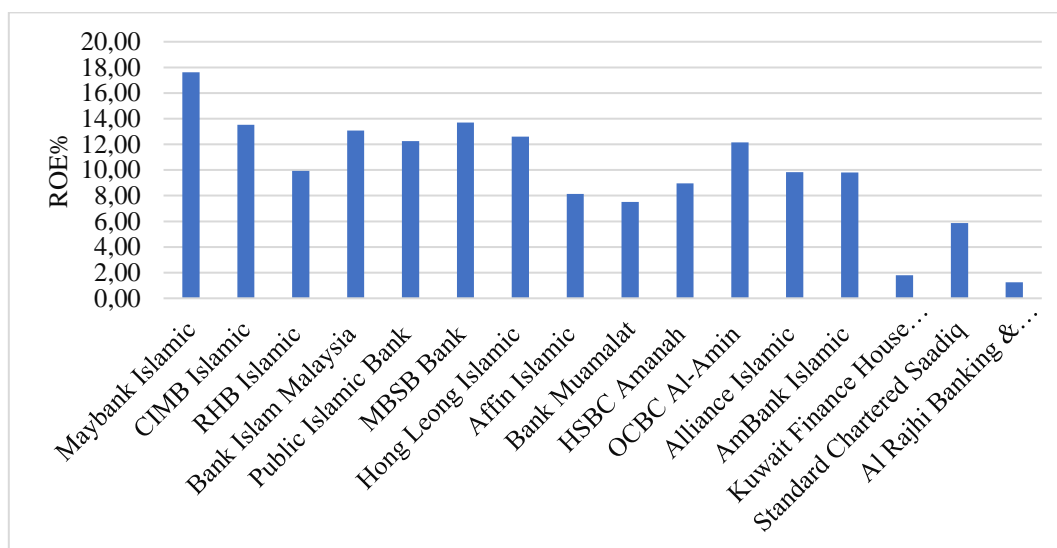
Z tabeli 9. można odczytać, że czterem spośród szesnastu banków, udało się w przeanalizowanych latach utrzymać wskaźnik ROE powyżej średniej dla wszystkich banków islamskich w Malezji. Do banków tych należały: Maybank Islamic Berhad, CIMB Islamic Bank Berhad, Bank Islam Malaysia Berhad oraz Public Islamic Bank Berhad. Każdy z tych banków (z wyjątkiem Public Islamic Bank w roku 2017 oraz 2019) w latach 2012-2019 posiadał wartość ROE na poziomie wyższym niż 10%. Warto zauważyć, że banki te należą do czołówki banków islamskich w Malezji pod względem wielkości aktywów. Wszystkie z tych czterech banków są również bankami z kapitałem krajowym (tab. 6). Podobnie jak w przypadku analizy wskaźnika ROA, jedynym bankiem, który odnotował ujemne wartości wskaźnika ROE był Kuwait Finance House (Malaysia) Berhad. Ujemne wartości ROE odnotował w 2015 r., kiedy wartość tego wskaźnika wyniosła -2,15% oraz w roku 2016, kiedy ROE osiągnął wartość -1,84%. Banki utrzymujące wysokie zwroty ze swojego kapitału posiadają stałą rynkową przewagę, co zachęca do przyszłych inwestycji w akcje banku. Ponadto wysoka wartość ROE wspiera powstawanie konkurencji w branży. Dlatego banki, którym udaje się utrzymywać wskaźnik rentowności kapitałów własnych, na wysokim poziomie są godne zaufania¹⁵⁸.

Średnią wartość wskaźnika ROE jaką uzyskały poszczególne malezyjskie banki islamskie od 2012 do 2019 r. przedstawia rysunek 15. Z rysunku można odczytać, że najwyższa średnia rentowność kapitałów własnych z ośmiu lat, należy do Maybank Islamic – 17,63%, podczas gdy średnia dla całego sektora bankowości islamskiej z ośmiu lat, wynosi 9,87%. Oznacza to, że średnia wartość ROE dla Maybank Islamic jest wyższa o 7,76% od średniej wszystkich banków w tym okresie. Jest to największy pod względem aktywów bank islamski w Malezji jak i w całym regionie. Najwyższą wartość ROE bank ten posiadał w roku 2019, kiedy to wskaźnik osiągnął wartość 22,78%. Natomiast najniższą wartość tego wskaźnika, wynoszącą 14,67% osiągnął w roku 2015. Wysokie średnie wartości wskaźnika uzyskały również banki: MBSB Bank – 13,70%, Bank Islam Malaysia – 13,8%, CIMB Islamic – 13,52%,

¹⁵⁸ S. Wasiuzzaman, H. Tarmizi, *Profitability of Islamic Banks in Malaysia: an empirical analysis*, „Journal of Islamic Economics, Banking and Finance”, 2010, vol. 6.

Hong Leong Islamic – 12,59%, Public Islamic Bank – 12,24% oraz OCBC Al-Amin – 12,14%. Spośród wyżej wymienionych banków, jedynie OCBC Bank jest bankiem z kapitałem zagranicznym. Pozostałe z nich są bankami z kapitałem krajowym oraz należą do czołówki banków pod względem wielkości aktywów (tab. 6).

Najniższą średnią wartość ROE posiadał Al Rajhi Banking & Investment, którego średnia wartość ROE wynosiła 1,24%. Jest więc to o 16,39% mniej niż średnia wartość ROE Maybank Islamic. Najwyższą wartość wskaźnika – 1,94%, bank ten uzyskał w roku 2012. Już rok później, wartość wskaźnika spadła do 0,44% i była to najniższa wartość ROE dla tego banku w analizowanym okresie. Al Rajhi Banking & Investment jest bankiem z kapitałem zagranicznym oraz zajmuje ostatnie miejsce wśród malezyjskich banków islamskich pod względem wielkości aktywów (tab. 6). Niskie średnie wartości wskaźnika ROE uzyskały przede wszystkim banki z kapitałem zagranicznym: Kuwait Finance House (Malaysia) – 1,79%, Standard Chartered Saadiq – 5,87%. Wśród banków z kapitałem krajowym najniższą wartość ROE uzyskał Bank Mualamat – 7,51%.

Rysunek 15. Średnia wartość ROE islamskich banków w Malezji za lata 2012-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dostępnych na stronach internetowych banków.

W bieżącej dekadzie rentowność banków islamskich wykazywała raczej tendencję spadkową. Mimo, że zyski większości banków islamskich stale rosły, to zwroty z kapitałów własnych banków oraz zwroty z aktywów, w dużej mierze wykazywały tendencję niższą niż średnia dla całego sektora bankowego w Malezji w tym okresie. Średnia dla całego systemu bankowego w Malezji w latach 2012-2019 wynosiła odpowiednio 1,47% dla ROA oraz 14,8%

dla ROE¹⁵⁹. Badania dotyczące determinantów rentowności malezyjskich banków islamskich przeprowadzone przez Bank Centralny Malezji w latach 2010-2018 wykazały, że istotny wpływ na zwiększenie rentowności banków islamskich mają m.in. zmiany strukturalne w krajowym sektorze bankowym. A w szczególności te, które zwiększają konkurencję oraz, które prowadzą do zwiększania efektywności kosztowej. Badania te wykazały również, że rentowność banków zmienia się wraz z cyklicznymi wzorcami pośrednictwa finansowego i działalności gospodarczej. W latach 2012-2014 banki w Malezji przeżywały okres silnego wzrostu akcji kredytowej, zarówno dla gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw. Można zauważyć, że w okresie tym średnie wartości wskaźników ROA i ROE były najwyższe. Ponadto rentowność banków w tym okresie wspierana była również przez poprawę jakości aktywów. Stabilne warunki ekonomiczne wspierały zdolność kredytową kredytobiorców, prowadząc do zmniejszenia ryzyka kredytowego. Przyczyniło się to do niższych strat kredytowych banków, co pozytywnie wpłynęło na ich rentowność¹⁶⁰.

¹⁵⁹ N. M. I. Suppia, N. C. Arshad, *Bank Specific Characteristics and Profitability of Islamic and Conventional Banks in Malaysia*, „International Journal of Islamic Business”, 2019, vol. 4, issue 1.

¹⁶⁰ H. Sababathy, S. H. Shaharuddin, *Malaysian Banks's Profitability – Past Trends and Future Prospects*, „Bank Negara Malaysia – Financial Stability Review”, first half 2019.

ZAKOŃCZENIE

Praca została poświęcona tematyce bankowości islamskiej. Celem pracy było przedstawienie rentowności banków islamskich w Malezji, a także ukazanie rozwoju bankowości islamskiej w Arabii Saudyjskiej, Bahrajnie, Pakistanie oraz Wielkiej Brytanii. W szerszym stopniu została ukazana Malezja. Celem pobocznym pracy, było natomiast omówienie zasad funkcjonujących w bankach islamskich.

Bankowość islamską przedstawiono w pracy jako bankowość opierającą się na zasadach szariatu. Do podstawowych zasad, na których oparty jest ten rodzaj bankowości należy przede wszystkim zakaz stosowania oprocentowania (*riba*). Zakaz *riba* przyczynił się do stworzenia konkretnych mechanizmów, produktów oraz usług, które są zgodne z prawem islamskim, a jednocześnie pozostają funkcjonalne. Większość produktów banków islamskich opiera się na zasadzie udziału zarówno w zyskach, jak i w stratach. Do pozostałych zasad bankowości islamskiej zalicza się nakaz unikania niepewności, zakaz spekulacji i hazardu, konieczność płacenia jałmużny oraz zakaz handlu produktami nielegalnymi. Ponadto bankowość islamska kładzie nacisk na kwestie sprawiedliwości społecznej. Jednym z głównych celów bankowości islamskiej jest wyeliminowanie nierówności w społeczeństwie, przyczyniając się tym samym do poprawy jakości życia społeczeństwa jako całości.

W pracy ukazano rentowność banków islamskich w Malezji za pomocą rentowności aktywów (ROA) oraz rentowności kapitałów własnych (ROE). Z przedstawionych danych wynika, że najwyższą rentowność zarówno aktywów, jak i kapitałów własnych, banki osiągnęły w latach 2012-2014. Najwyższe wartości wskaźników uzyskały banki z kapitałem krajowym, które jednocześnie należą do czołówki banków pod względem wartości aktywów. Najniższymi wartościami charakteryzowały się natomiast banki z kapitałem zagranicznym, które pod względem wielkości aktywów zajmowały ostatnie miejsca w kraju.

Bankiem który osiągnął najwyższą średnią rentowność aktywów w latach 2012-2019 był MBSM Bank (1,37%). Wśród banków islamskich w Malezji, bank ten zajmuje szóste miejsce pod względem wielkości aktywów. Najniższą średnią rentownością aktywów charakteryzował się Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad (0,12%), który jednocześnie zajmuje ostatnie miejsce pod względem wartości aktywów wśród banków islamskich. W przypadku rentowności kapitałów własnych, najwyższą średnią wartość ROE w latach 2012-2019 posiadał Maybank Islamic (17,63%). Pod względem wielkości aktywów, bank ten zajmuje pierwsze miejsce wśród banków islamskich działających w Malezji.

Najniższą średnią wartością rentowności kapitałów własnych, podobnie jak w przypadku rentowności aktywów, uzyskał bank Al Rajhi Banking & Investment (1,24%).

Czynnikami wpływającymi na rentowność malezyjskich banków islamskich w okresie 2012-2019, były m.in. zmiany strukturalne sektora bankowego, czy zwiększająca się konkurencja na rynku. Do czynników tych można również zaliczyć nieefektywne zarządzanie ryzykiem oraz warunki ekonomiczne panujące w Malezji w danym okresie, które mają wpływ na zdolność kredytową klientów banków.

Na podstawie przedstawionych w pracy państw udowodniono, że bankowość islamska na rynku światowym odnotowuje stały wzrost. W każdym z analizowanych państw, tj. w Arabii Saudyjskiej, Bahrajnie, Pakistanie, Wielkiej Brytanii oraz Malezji, bankowość islamska zwiększa swój udział w sektorach bankowych danych państw. W Arabii Saudyjskiej, udział aktywów banków islamskich w całym sektorze bankowym wynosi już ponad 50% i oczekuje się dalszego wzrostu. Podobnie jest w przypadku Bahrajnu oraz Pakistanu; udział aktywów banków islamskich w całym sektorze bankowych w tych krajach systematycznie się powiększa. W Bahrajnie udział wynosi 14,5%, w Pakistanie 14,9%. W przypadku kraju niemuzułmańskiego, jakim jest Wielka Brytania, udział ten nie jest aż tak znaczący, jak przypadku krajów muzułmańskich. Jednak w najbliższej przyszłości również tam oczekuje się wzrostu znaczenia bankowości islamskiej w całym sektorze bankowym.

Malezja należy do krajów gdzie finanse islamskie, a w szczególności bankowość, rozwinięte są najlepiej. Tempo wzrostu aktywów oraz finansowania dostarczanego przez banki islamskie pozwala przypuszczać, że do roku 2030 udział bankowości islamskiej w sektorze bankowym w tym kraju przekroczy 50%. Do najważniejszych barier w rozwoju bankowości islamskiej, można zaliczyć niewielką liczbę specjalistów z zakresu finansów islamskich oraz ich technologiczne zacofanie, względem chociażby ich konwencjonalnych konkurentów.

Niniejsza praca jest wkładem do badań na temat rozwoju finansów islamskich na świecie. Praca może przyczynić się do dalszych, pogłębionych rozważań na temat tego, czy banki islamskie w Malezji są przejawem poprawności politycznej, czy mogą stanowić faktyczną alternatywę dla bankowości konwencjonalnej w kraju.

SUMMARY

This thesis was devoted to Islamic banking. The aim of the work was to present the profitability of Islamic banks in Malaysia, as well as to show the development of Islamic banking in Saudi Arabia, Bahrain, Pakistan and Great Britain. Malaysia was shown to a greater extent. The secondary purpose of the work was to discuss the principles functioning in Islamic banks.

Islamic banking is presented in the paper as banking based on Sharia principles. The basic principles on which this type of banking is based include, first and foremost, the prohibition of interest (*riba*). The ban on *riba* has created specific mechanisms, products and services that are in line with Islamic law while remaining functional. Most Islamic bank products are based on the principle of participation in both profits and losses. Other Islamic banking principles include the order to avoid uncertainty, a ban on speculation and gambling, the need to pay alms and a ban on trade in illegal products. In addition, Islamic banking emphasizes issues of social justice. One of the main goals of Islamic banking is to eliminate inequalities in society, thus contributing to improving the quality of life of society as a whole.

The paper presents the profitability of Islamic banks in Malaysia using the return on assets (ROA) and the return on equity (ROE). The presented data shows that the highest return on both assets and equity was achieved by banks in 2012-2014. The highest values of ratios were obtained by banks with domestic capital, which at the same time belong to the top banks in terms of asset value. On the other hand, banks with foreign capital had the lowest values, taking the last places in the country in terms of the size of assets.

The bank that achieved the highest average return on assets in the years 2012-2019 was MBSM Bank (1.37%). Among the Islamic banks in Malaysia, this bank ranks sixth in terms of asset size. Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malaysia) Berhad (0.12%) had the lowest average return on assets, which also ranks last in terms of the value of assets among Islamic banks. In the case of return on equity, Maybank Islamic had the highest average ROE in 2012-2019 (17.63%). In terms of volume of assets, this bank ranks first among Islamic banks operating in Malaysia. Al Rajhi Banking & Investment bank obtained the lowest average return on equity (1.24%), similarly as in the case of return on assets.

Factors affecting the profitability of Malaysian Islamic banks in the period 2012-2019 were, among others structural changes in the banking sector, or increasing competition on the market. These factors also include inefficient risk management and the economic conditions prevailing in Malaysia in a given period that affect the creditworthiness of bank customers.

On the basis of the countries presented in the paper, it has been proved that Islamic banking on the world market is experiencing steady growth. In each of the analyzed countries, i.e. in Saudi Arabia, Bahrain, Pakistan, Great Britain and Malaysia, Islamic banking is increasing its share in the banking sectors of the countries concerned. In Saudi Arabia, the share of Islamic banks' assets in the entire banking sector is already over 50% and further growth is expected. Similarly, in the case of Bahrain and Pakistan, the share of Islamic banks' assets in the entire banking sector in these countries is steadily increasing. In Bahrain the share is 14.5%, in Pakistan 14.9%. In the case of a non-Muslim country such as Great Britain, this share is not as significant as in the case of Muslim countries. However, in the near future Islamic banking is also expected to increase in the entire banking sector there.

Malaysia is one of the countries where Islamic finance, and banking in particular, is the best developed. The growth rate of assets and financing provided by Islamic banks suggests that by 2030 the share of Islamic banking in the banking sector in this country will exceed 50%. The most important barriers to the development of Islamic banking include a small number of specialists in the field of Islamic finances and their technological backwardness, compared to their conventional competitors.

This work is a contribution to research on the development of Islamic finances around the world. Work can contribute to further considerations on whether Islamic banks in Malaysia are a manifestation of political correctness or can be a real alternative to conventional banking in the country.

BIBLIOGRAFIA

1. Ab Aziz M. R., *Islamic Banking and Finance in Malaysia: System, Issues and Challenges*, USIM, Bandar Baru Nilai 2013.
2. Abduh M., Idrees Y., *Determinants of Islamic Banking Profitability in Malaysia*, „Australian Journal of Basic and Applied Sciences”, 2013, vol. 7.
3. Abdulla Y., *Evaluation of Bahrain's Islamic Finance Industry*, „Journal of Islamic Financial Studies”, 2016, no.1.
4. Abdul-Rahman Y., *The art of Islamic Banking and Finance. Tools and Techniques for Community-Based Banking*, John Wiley&Son, Hoboken 2010.
5. Academy for International Modern Studies, <https://aims.education/study-online/islamic-modes-of-financing/>.
6. Al Homoud H., *Banking Overview in Saudi Arabia*, Altamimi & Co., <https://www.tamimi.com/law-update-articles/banking-overview-in-saudi-arabia/>.
7. Al-Jarhi M. A., Iqbal M., *Islamic Banking: Answers to Some Frequently Asked Questions*, „Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute Occasional Paper”, 2001, no. 4.
8. Al-Kaber M., *Techniki finansowe banków islamskich*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, 2013, nr 3.
9. Al-Qaradawi Y., *The lawful and Prohibited in Islam (Al-Halal Wal Haram Fil Islam)*, American Trust Publications, Plainfield 1994.
10. Al-Roubaie A., *Islamic Finance: A Bulwark against Contagion in the Global Banking System*, „Islam and Civilisational Renewal”, 2009, Vol. 1, No. 2.
11. Al-Suwailem S., *Tenets of the Islamic Economic System*, „Encyclopedia of Islamic Economics”, 2010, vol. 2.
12. Antkiewicz S., *Islamskie fundusze inwestycyjne – przykład Wielkiej Brytanii*, [w:] J. Rymarczyk, G. Skulska, W. Michalczyk, *Procesy globalizacji*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2009.
13. Aris N. A., et al., *Islamic Banking Products: Regulations, Issues and Challenges*, „The Journal of Applied Business Research”, 2013, vol. 29, nr 4.
14. Association of Islamic Banking and Financial Institutions Malaysia, <https://aibim.com/news/half-malaysia-banking-assets-to-be-islamic>.
15. Bahrain Association of Bank, *Economic and Banking Bulletin*, www.banksbahrain.org/annual-report/.

16. Bank Negara Malaysia, <https://www.bnm.gov.my/>.
17. Bank Negara Malaysia, Monthly Highlights and Statistics December 2019, https://www.bnm.gov.my/files/publication/msb/2019/12/ebook_12.pdf.
18. Belabes A., *Islamic finance in Saudi Arabia: Myth and reality*, „Islamic Finance News”, 2011, vol. 8.
19. Bintawim S. S. S., *Performance analysis of Islamic banking: Some evidence from Saudi Arabian banking sector*, <http://hdl.handle.net/10367/2589>.
20. Central Bank of Bahrain, <https://www.cbb.gov.bh/banking/>.
21. Chapra U., *The nature of riba in islam*, „The Journal of Islam Economic and Finance”, 2006, vol. 2, no. 1.
22. El-Gamal M. A., *A Basic Guide to Contemporary Islamic Banking and Finance*, ISNA Islamic Banking & Finance Series, Houston 2000.
23. El-Gamal M. A., *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
24. Engzel C., *Islamic banks in the United Kingdom – Growth in the 21st century*, „Methods in Economic History and Research Paper”, 2008.
25. Gatehousebank, Islamic Finance Consumer Report 2019, https://gatehousebank.com/downloads/Gatehouse_Bank_Islamic_Finance_Consumer_Report.pdf.
26. Górak-Sosnowska K., Masiukiewicz P., *Bankowość muzułmańska*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2013.
27. Górak-Sosnowska K., *Muzułmańska kultura konsumpcyjna*, Dialog Warszawa, 2011.
28. Growth Business UK, <https://www.growthbusiness.co.uk/sharia-start-up-funding-boom-as-uk-leads-in-islamic-finance-2556335/>.
29. Hassan M. K., Lewis M. K., *Handbook of Islamic Banking*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2007.
30. Heffernan S., *Nowoczesna bankowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
31. ICD REFINITIV, <https://www.zawya.com/islamic-finance-development-indicator/#>.
32. ICD-REFINITIV, Islamic Finance Development Report 2019. Shifting Dynamics, <https://www.zawya.com/ifg-publications/report/20191205080154949.pdf/>.
33. Iqbal M., Molyneux P., *Thirty Years of Islamic Banking. History, Performance and Prospects*, Palgrave Macmillan, New York 2005.
34. Islamic Development Bank, <https://www.isdb.org/>.

35. Islamic Financial Services Board, Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019, <https://ceif.iba.edu.pk/pdf/islamic-financial-services-industry-stability-report2019.pdf>
36. Javaid S., Alalawi S., *Performance and Proffitability of Islamic Banks in Saudi Arabia: an Empirical Analysis*, „Asian Economic and Financial Review”, 2018, vol. 8, no. 1.
37. Jordan M., *Islam. Historia religii i kultury*, Świat Książki, Warszawa 2004.
38. Kędzior M., Krasnodomska J., *Analiza finansowa, jako narzędzie oceny działalności banku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2008, nr 785.
39. Khan F., *How ‘Islamic’ is Islamic Banking?*, „Journal of Economic Behavior & Organization”, 2010, No. 76.
40. Khan M. M. S., *Islamic Banking in Pakistan: Challenges and Opportunities A Performance Based Analysis*, „Islamic Banking and Finance Review”, 2014, vol. 1 no. 1.
41. Kopiński A., *Analiza finansowa banku*, PWE, Warszawa 2008.
42. Kuwait Finance House, <https://www.kfh.com.my/malaysia/personal.html>.
43. Lengah W. A., *Islamic Banking in the UK: Challenges and Opportunities*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1349170.
44. Lone F. A., Alshehri S., *Growth and Potential of Islamic Banking in GCC: The Saudi Arabia Experience*, „Journal of Islamic Banking and Finance”, 2015, Vol. 3, No. 1.
45. Meezan Bank, <https://www.meezanbank.com/financial-information/>.
46. Mimoum M. B., *Islamic banking and real performances in dual banking system – Evidence from Saudi Arabia*, „International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management”, 2019, Vol. 12 Issue 3.
47. Mishra L., *Islamic banking in UK, challenges & opportunities*, „International Journal of Academic Research and Development”, 2018, vol. 3, issue 1.
48. Mohammed Amin, https://www.mohammedamin.com/Islamic_finance.html.
49. Mohsin Ibrahim, [http://www.ibrahimm.com /](http://www.ibrahimm.com/).
50. Motylska-Kuźma A., Wieprow J., *Decyzje finansowe w przedsiębiorstwie*, Difin, Warszawa 2013.
51. Nakagawa R., *The Evolution Of Islamic Finance In Southeast Asia: The Case Of Malaysia*, „The Journal of Applied Business Research”, 2009, vol. 25, nr 1.
52. Oxford Business Group, <https://oxfordbusinessgroup.com/overview/demonstrating-resilience-sector-remains-stable-despite-fluctuations-regional-market>.
53. Rafay A., *Growth and Emerging Prospects of International Islamic Banking*, IGI Global, Pennsylvania 2020.

54. Ramdhan S., Selim M., Sahwan A., *Financial performance of conventional and Islamic banks in Bahrain: a comparative study*, „Bank and Bank Systems”, 2019, vol. 14, issue 4.
55. Refinitiv, <https://www.refinitiv.com/en/products/eikon-trading-software/islamic-finance/islamic-finance-database>.
56. Riaz S., *The Case of Islamic Banking in Pakistan*, Universidade de Lisboa, 2018, <https://www.repository.utl.pt/bitstream/10400.5/17632/1/DM-SR-2018.pdf>.
57. Sababathy H., Shaharuddin S. H., *Malaysian Banks's Profitability – Past Trends and Future Prospects*, „Bank Negara Malaysia, Financial Stability Review”, first half 2019.
58. Sadowski M., *Bankowość muzułmańska – podłoże ideologiczne oraz religijne*, „ACTA ERASMIANA”, 2016, tom 11.
59. Saudi Arabia Monetary Authority, *Yearly statistics of SAMA*, <http://www.sama.gov.sa/en-US/EconomicReports/Pages/YearlyStatistics.aspx>.
60. Schoon N., *Islamic Banking and Finance*, Spiramus, Londyn 2010.
61. Shari'ah Boards, *Financial Islam*, <http://www.financialislam.com/sharirsquoah-boards.html#>.
62. Sobol I., *Islamic Banking – The Case of Malaysia*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2014, nr 370.
63. Sobol I., *Islamic Banking in the European Union Countries*, „European Integration Studies Journal”, 2015, no. 9.
64. Sobol I., *Rozwój bankowości islamskiej, uwarunkowania, problemy, perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019.
65. Sobol I., *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju bankowości islamskiej w Wielkiej Brytanii*, „International Business and Global Economy”, 2016, no. 35/2.
66. State Bank of Pakistan Islamic Banking Department, „Islamic Banking Bulletin”, September 2019, <http://www.sbp.org.pk/ibd/bulletin/2019/Sep.pdf>.
67. State Bank of Pakistan, *Annual reports*, <http://www.sbp.org.pk/reports/annual/index.htm>.
68. State Bank of Pakistan, <http://www.sbp.org.pk/press/Essentials/Essentials%20of%20Islamic.htm>.
69. Suppia N. M. I., Arshad N. C., *Bank Specific Characteristics and Profitability of Islamic and Conventional Banks in Malaysia*, „International Journal of Islamic Business”, 2019, vol. 4, issue 1.
70. Syed-Ali S., *Islamic Modes of Finance and Associated Liquidity Risk*, Conference on Monetary Sector in Iran: Structure, Performance and Challenging Issues, Tehran 2004.

71. Śnieżek E., Czechowski F., Doroba S., *Ewolucja rachunkowości w teorii i praktyce gospodarczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
72. Tabash M. I., Dhankar R. S., *An Empirical Analysis of the Flow of Islamic Banking and Economic Growth in Bahrain*, „International Journal of Management Sciences and Business Research”, 2013, Vol. 3.
73. Tabash M. I., Dhankar R. S., *Islamic Banking and Economic Growth – Evidence from Bahrain*,
http://www.internationalseminar.org/XV_AIS/TS%201/6.%20Mr.%20Mosab%20I.%20Tabash.pdf.
74. The Asian Banker, <http://www.theasianbanker.com/updates-and-articles/saudi-arabia-tops-islamic-bank-ranking,-malaysia-dominates-share-of-assets>.
75. The City UK, *Global Trends in Islamic Finance and The UK Market 2019*,
<https://www.thecityuk.com/assets/2019/Report-PDFs/7357b6cb9c/Global-trends-in-Islamic-finance-and-the-UK-market-2019.pdf>.
76. The Global Treasurer, <https://theglobaltrasurer.com/2005/07/18/the-development-of-islamic-banking-in-bahrain/>.
77. Uddin A., *Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir*, 2015,
<https://mpira.ub.uni-muenchen.de/67711/>.
78. Usmani M. M. T., *An Introduction to Islamic Finance*, <https://muftitaqiusmani.com/en/>.
79. Venardos A. M., *Islamic Banking & Finance in South-East Asia, its Development & Future 3rd edition*, World Scientific, Singapore 2012.
80. Wahlen J. M., Baginski S. P., Bradshaw M. T., *Financial Reporting, Financial Statement Analysis, and Valuation a Strategic Perspective*, CENAGE, Boston 2017.
81. Warde I., *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2000.
82. Wasiuzzaman S., Tarmizi H., *Profitability of Islamic Banks in Malaysia: an empirical analysis*, „Journal of Islamic Economics, Banking and Finance”, 2010, vol. 6.
83. Zolfaghari P., *An Introduction to Islamic Securities (Sukuk)*, „Uppsala Faculty of Law Working Paper”, 2017 no. 2.
84. Zortuk M., Burhan H. A., Bayrak-Gezdim S., Karacan S., *Transformation in Economics and Business in the 21st Century*, Akademi Press Center, Skopje 2018.

SPIS TABEL

Tabela 1. Aktywa lokalnych banków w Arabii Saudyjskiej	27
Tabela 2. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Arabii Saudyjskiej w latach 2015-2019	28
Tabela 3. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Bahrajnie w latach 2015-2019	34
Tabela 4. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Pakistanie w latach 2015-2019	38
Tabela 5. Średnia wartość ROA i ROE banków islamskich w Wielkiej Brytanii w latach 2015-2018	43
Tabela 6. Lista banków islamskich w Malezji oraz ich aktywa w roku 2019.....	46
Tabela 7. Indeks IFDI w 2019 r. dla Malezji, Bahrajnu, Arabii Saudyjskiej, Pakistanu oraz Wielkiej Brytanii	51
Tabela 8. Wskaźnik ROA (%) dla banków islamskich w Malezji w latach 2012-2019	53
Tabela 9. Wskaźnik ROE (%) banków islamskich w Malezji w latach 2012-2019	56

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Aktywa banków islamskich w Arabii Saudyjskiej.....	25
Rysunek 2. Udział aktywów banków islamskich w Arabii Saudyjskiej na rynku krajowym oraz globalnym	26
Rysunek 3. Aktywa banków islamskich w Bahrajnie	31
Rysunek 4. Aktywa krajowe oraz zagraniczne banków islamskich w Bahrajnie	32
Rysunek 5. Geograficzna klasyfikacja aktywów banków islamskich w Bahrajnie	33
Rysunek 6. Aktywa banków islamskich w Pakistanie	36
Rysunek 7. Udział procentowy aktywów i depozytów banków islamskich w Pakistanie	37
Rysunek 8. Aktywa banków islamskich w Wielkiej Brytanii.....	41
Rysunek 9. Zyski/Straty banków islamskich w Wielkiej Brytanii.....	42
Rysunek 10. Udział procentowy aktywów banków islamskich w Malezji.....	47
Rysunek 11. Aktywa trzech największych banków islamskich w Malezji	48
Rysunek 12. Wartość finansowania dostarczanego przez banki islamskie oraz okna islamskie w Malezji.....	49
Rysunek 13. Wartości form finansowania dostarczanych przez banki islamskie w Malezji.....	50
Rysunek 14. Średnia wartość ROA islamskich banków w Malezji za lata 2012-2019	54
Rysunek 15. Średnia wartość ROE islamskich banków w Malezji za lata 2012-2019.....	58

OŚWIADCZENIA

Oświadczam, że przedłożona praca dyplomowa została przygotowana przeze mnie samodzielnie, nie narusza praw autorskich, interesów prawnych i materialnych innych osób.

Wyrażam zgodę / ~~nie wyrażam zgody~~* na udostępnienie osobom zainteresowanym mojej pracy dyplomowej dla celów naukowo-badawczych.

Zgoda na udostępnienie pracy dyplomowej nie oznacza wyrażenia zgody na kopiowanie pracy dyplomowej w całości lub w części.

Potwierdzam, że jest mi znana treść przepisu § 4 ust. 1 zarządzenia nr 35/R/20 Rektora Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie szczególnego trybu składania prac dyplomowych i przeprowadzania egzaminów dyplomowych w okresie zagrożenia zakażeniem koronawirusem SARS-Cov-2, zgodnie z którym przesłanie pracy dyplomowej z dołączonymi oświadczeniami w postaci elektronicznej jest równoznaczne ze złożeniem przez studenta pisemnych oświadczeń dołączanych do pracy.

* *Niepotrzebne skreślić.*